

La vîta sù par i magènch
e i mùut

dèl

Bośàgia

dè sti àgn

"La vita sui monti di Albosaggia" di V. Boscacci e A. Pedruzzi - 2004

Libera elaborazione scritta in dialetto - di Vittorio Crapella 2024

M'partìs da sù al Paradiis

'mbranca [la mülatéra](#) ca la porta vèrs Sant'Antoni e pò sù amò fina a San Salvadù. Pòoch dòpo sóta la stràda 'n pràat e giò èn fónt 'n rùstech; l'è ol magènc'h dol Pedo. Apena dòpo se rua a cà di Moi 'nghée ca ghè quai cà derocàdi e maiadi dal bósch.

La stràda la và èn salida e dòpo, vès pasàac' sù èn scima àla Pendegia, e vù fàc' 'n quai recaòlt, sè rua àli Fopi 'ndua 'ndeli masù ià fàc' ité casèti deli vacansi.

Ilò sùra, 'n bòt se vedeva Cà'lla Brüna; adès nòma bosch.

Ol Celèst al cüntava sù ca a Ca'lla Brüna li cà iera tüti tacadi e li gheva l'üs a olta; par 'ndà süzura ghéera li scali coi scalli de sàs.

I lòcai ierà pütost scüur, i gheva noma 'n fenèströl piscèn con sù la fèrada.

L'era 'n pòst sènsa acqua e se doeua 'ndà itésü a la Val di Tarè 'ndua al ruava giò chèla del **Bosàgia Vegia**. Ndà a tö acqua col [bàgiol](#) l'era longa e fàdigósa, iscé ià cuminciàat a bandunàa stò löoch.

Li Fopi

Sempe ol Celèst al cüntava ca'l sò àaf Bipii al ghéva d'ic' ca ilò ali Fopi i fava 'ndàa 'na ostaria 'ndua i vendeua sopratüt vüi ma ghéera già a quai bibiti tüso la bira e gazósa.

Iló 'nden pràat ciamàat propi Moi, 'mbèlpóo ümidóos, ghéera 'n nasèer de acqua, 'n bèl róigiàl ca'l pasavagió vers Ca di Moi e quai olti ai lè girava ach dal'otra vèrs la Madóna di Muscù, a stà mànera al sè renforsava la sorgènt dèla Madóna.

Àli fopì e tüt ilò réet a pasàfò fina a **Ca di Mózi**, ghéera vigni pò i metava giò canèf, panich, domega e **formèntù** e pò a ol tórcal.

Sura li Fopi ghera **Ca di Tunii**, 'ndua al ciàpa ité la strada par 'ndàa al Bosàgia Vegia, 'n bòt ò 'ncuntràat ol Livisii ca i ghè diseva ol Rè, già sù bée de età.

Ma fàc' doi ciàcoli e pò, sto póor regióor, la sgariàat ià la tèera con pè el mè fà: *"Te vedet chilò, Celèst, al ghè sóta amò la preda dol tòrc' "*.

Ià ulut dìm ca chi de Sant Antoni, par ulì vantàs, i ghè osava giò a chii dèla Madóna: *"Scapée ià ca'l rùà ol nòs vii!"*

E i otri ai ghè osava sù: *"Laghél ignii ca nùu mè'l ferma con nòs forméet!"*

Ilò a li Fopi al se 'ncuntra li doi stradi, üna ca la ruasü dal Paradiis e l'òtra dai Muscù (dàla Madóna).

A vignì sù dai Motarei, dal Lazarèt, prùma dela Madóna al taia fò la strada par **Ca di Cùp** 'ndua ghè amò 'na tór e a iló ai somnava 'mpóo de tüt, e coma a Sant Antoni i meteva giò de prümavera ol panich ca vigniva pront a giùgn, iscé al sò post i somnava dapè ol formentù ca'i lè taiava scià marüut a la fii de otóri.

Ol gràa al vigniva bèl sal ciapava 'n quai nebbiù de somartii.

Par taiàl scià i duperava ol **scighèz** pò i fava sù li cövi mèsi èn peni üna adòs a li otri par fali sügàa.

Quanca iera bèli süci e séchi, sè stava sota 'n portech con giò **'I risc**, e se picava li cövi sura 'na baca e col **scuèt** e **'I cùp** se remavasü i gràa e se'i 'nsacava prüma de pàasai con vânt par töfò i vàsech e la pùla.

Àla stèsa manera se fava a coi otri gràa prüma de portai àla Val di Frèer 'ndèl mùli del'Ulise o dèla Teresa cai fava i mùlinèer.

Prüma amò dei mùli dèl Val di Frèer, quanca la gèet la viveva gnàmò al piàa, ghera 'n pèer de mùli giò arènt al Liri, ùu giò rìc' al Tegia, ùu sota Zapèl e 'n otro giò dali pàart di Scinc' a la Stròpa.

Ol mùli dèl Ulise e dela Teresa

al gheva trii repart, ùu par masnàa ol **törch**, ùu par li castegni sècadi sura la **gràat** e n'òtro par netàa la domega e fàfò ol pèst.

Ilò defò ghera ach ol pestù de légn par sguaràfò **ol cànef** e pò a ol lii. Tüc' entrachèn fac' 'ndàa cola la forsa de l'acqua del ruigiù cal ruava dal Tursciù.

La rōda de sàs dèl mùli, la mōla ogni àn la 'ndava martelada col martèl giüst (martili) par fachté, 'ndol sàs, i zapei cūsumac a furia de masnàa.

Chèsto l'era 'n laoreri, se dovea sposta la mōla ca la pesava belee e pò ol Ghinsinèl de Caiöl col martèl a posta al picava fina a che se vedeva la roda tūta bèla segnada dai zapelàc' nöof.

Ol Ghinsinèl l'era a lùu 'l mulinèer de Caiöl ca'l se ne'tendeva bée de stì rōbi.

I Muscù o la Madóna

'nghée ca ghè la gésa propi del Madóna SS Annunziata.

Li cà e pò a i teré iè a cavàl dol cumü dèl Boşàgia e chèl de Caiöl.

L'Elvira Gianoli la cūntava che la sua cà l'era propi a mètà e ité 'ndèla cantina ghera ol tèrmen coi dùu testimoni de sàs, ùu par part, coma se usava 'n bòt par segnàa li finàzi.

'Nsema a l'Elvira ghera sü i Còsi de Caiöl e 'l Giùli cola Roşanna e ol Santii Dèla Rodólfa pò ach chi di Martii.

Sü 'n chèl, pòst dàla pàart del Boşàgia, la visüut a la Teresa nominada Marciabìsa, 'na póora laó da parlée, piena de pölech, la vegneva giò a cercàla con 'n bastù e 'n fagòt.

Iera àgn magri, de miseria ma vargót, la gèet i ghè dava pò sèmpri, ù 'mpit de farina o 'n tòchèl de pulènta fregia o 'n branchèl de riis, la ghè ruava pò sèmpre a mètà giò vargót 'n chèl fagòt prüma de tornà èn sü.

I Còsi e pò a l'Elvira i ghè dava 'nōgiada a sta porèeta e a sèmpri làc, caffè o quai scüdeli de manèstra.

Vargüu, par grignàa, i ghè fava 'n quai schèrs coma chèla olta ca i ghà mès 'n tochèl de légn vért 'ndèl fagòt poò i ghà dìc' ca l'era carna da fà bóì 'nsèma la manèstra.

Iscé lée la fàc'... fà bóì e fà bóì e dal defò dèla porta i ghè domandava: "*Teresa le còcia?*" e lée: "*Nò, cach còcia!*"

Quanca lè ruat ca la Teresa l'era propi ca pü buna quasi gnà de möes, chii dol cumü i ghà domandàat àla màma del'Elvira sa la öleva fasèn cüura lée 'ncambi dèla eredità quanca la sarés pò morta.

Ilura la cètàat 'nsema àla Dina di Còsi ma ià duüt fà tàata de chèla pulizia ité par chèla truna de cà ca nò te disi, nóma rüüt.

Per tornàa a parlàa dèla Madóna ai üsava fà dói procesiù ogni àn, üna a San Marc èn aprìl e üna la tèrsa domènega de setèmbri.

I partiva dàla gésa granda pò fò al Paradiis i giravagió per la Val di Frèer, Cà dol Tagn e pò sü par Cà di Minòc' par pò ruà fòsü àla gésa dela Madóna par dì la mèsa.

Chii dèl pòst quai dì prüma ai nètava fò bé la gésa e i lavava li tóai de pìz sura l'altàar pò i meteva sura dei fióor remàac' aposta par la fèsta.

En procesiù al vignìva a li moneghi, ca li fava 'ndàa l'asilo sü al Paradis, e finit la mèsa li vegneva ité èn cà (lè l'Elvira ca la parla) de nùu a biif ol café dèl pignatii che la màma la ghè fava ontera a se la se mètava fastedi parchè ol servizi l'era da póoréc', 'n gheva noma dùu scüdilli, de chichèri an ghè n'eva propri ca e al pòst di cügiarìi par tarasü ol züchèr ghéra noma de chi granc'.

Ma li suori li ghè ruava stès a biel e coma l'era bùu a se i lè taravasü col cügia dèla manèstra.

El nòs café

Ol café miga tüc' i pödeva crumpàl, iscé se tòstava la sìghel e l'òors col **tüstii**, 'na machinèta a forma de scatolòt col mànech par fàl giràa sura la bràasa dèl fuglàa.

Se spiava ité da l'üs-ciól del tüstii e quanca i gràa iera béi marù scüur iera tostat bée. Sti gràa se'i pùndavaia giò 'ndè 'na scàtola de tòla col cuèrc', guarnìic' bée da miga fàch ciapà aria pò se masnava col **masnii** noma ol nècesari al momènt giüst.

Li mòchi dol café iera amò da rua, forse ghera 'na quai napoletana ma i püsé, sopratüt densü, i üsava 'n parulii ciamàat apòsta "parulii dol café" 'ndua al restava giò ol fundül par paréc' tèep, i ghè giontava giò l'acqua e quanca la boieva 'mpèer de cügiarìi de pólvèr de café pò i töleva ià dal föoch ol parrilli e quanca tüt l'era bèl setàat se töleva sü ogantüu ol sò café **col cazzii** ma per sucürèza se pasava amò ndèl cùlli.

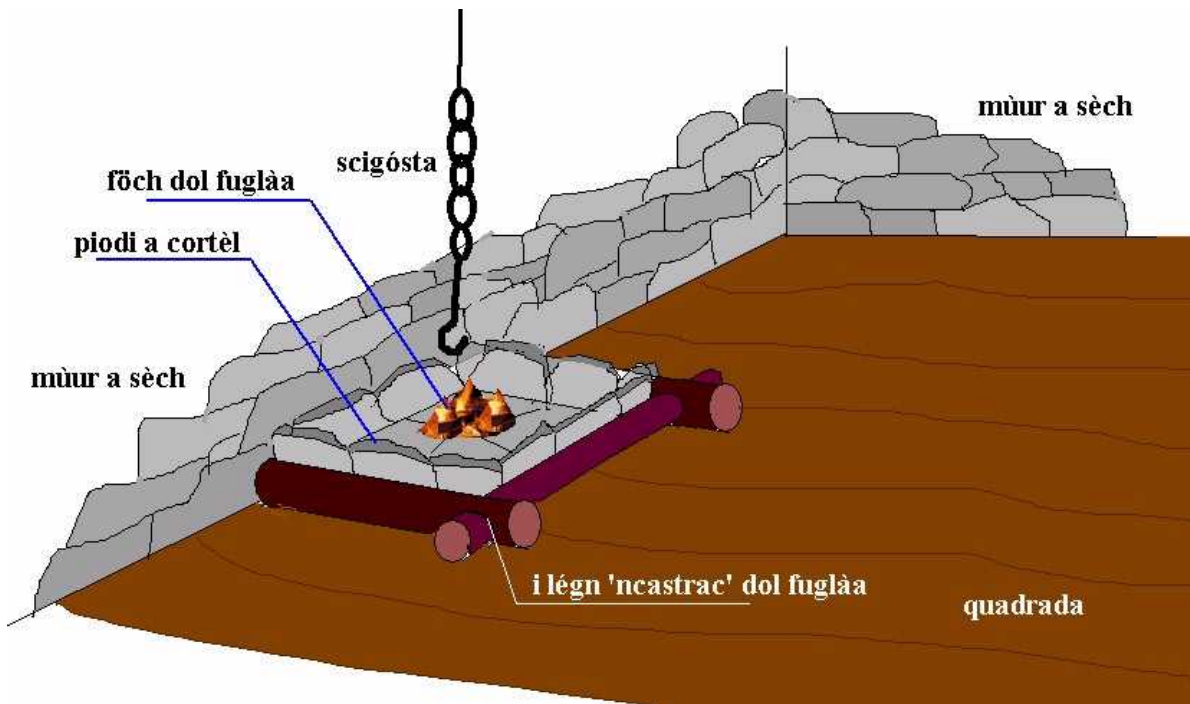
Li bàiti de'n bòt

Li püsé deli bàiti densü iera a ridòs dèl teré con **sóta ol stalèt** e sura la masù dol fée cola tremèza de às par separàa 'n pìt ol fée e ol lèc' da chèl ca l'era ol fuglàa, pò la piltrèra, 'n scrignól e 'na **bàca** par sentàs.

Sü 'ndèl müur ghera magare a 'na quai às coma mènsole par pugiach sura vargót.

Ol téc' l'era a vista, se vedeva i cantéer e sül cülmen la **culmìgna**; an lègn dol tèc' ghera tacatsü **la scigósta** ca la ruava sura ol fughlà.

Ol fughlà de norma l'era ià cuntra al müur tengüüt 'nsèma da trìi légn, 'ncastrac' trà de l'óor, con giò 'n mèz deli piódi a còrtèl col sótfont amò piòti de sàs par pudii pizàa **ol föch** senza brüsàa li às dela quadrada.

Ol piltrerèt l'era propi ridót al necesari, sóta i ganci par pudì tacàsü li sadeli dèl'acqua, 'n casitii par li fursilini e i cügia e magare 'n còrtèl o dùu e apena sura 'na rastelera par mprünàa i **ciapéi de légn** e la basla dèla pulenta; piàc' e scüdeli de tèera còcia i scaregiava.

Ol scrignól l'era la càsafort par miga fà maiàa la roba ai ràc', se tegneva giò ol sàch dèla farina, ol sachèl del riis e chèl di macarù e sura 'n baslèt quai tòchéi de formài.

Ol léc' chii de lüso i gheva già 'n paiù con te i foiasc', senò l'era quatro pelòc' sura ol fée.

Chilò de'n giò al piàa iera già püsé alric' de chili di magènc'h, **ol fughlà** al cuminciava a vèch sü la càpa cola càna ca la 'ndava sü fina al téc'.

L'era tüt 'mpóo püsé còmot, la cüsina l'era al piàa teré e süzura i stansii col léc' fàc' inasèn con té i bei paiù coi fóiàsc e ilò arènt magare a **'n cumudii**; n'armari e **'n cantaràa** par i stràsc de vistis.

En mèz àla cüsina 'n taol con atórèn 'na quai **cadrega** e 'n pèer de bàchi; **la piltrèra** l'era püsé granda colli anti e i ripiàa ité 'mèz con ach quai casèt püsé granc', pò al scrignöl bèl grant.

Chèl ca 'ngheva

(lè amò l'Elvira ca lè cünta) l'era 'n per de [vàchi](#) da làc' 'n manzulii e 'n vedèl, püsé 'mpödeva ca parchè i pràac' iera miga tàac'.

See, 'n pü ach quai pegori par la lana e paregi galini iscé se pödeva vènt i öof.

Li pegori iera liberi e li vava ontera da parlóor ité par i bosch 'nghée ca li truava da maiascià ròba bùna e li ruava densira ma quai olti se 'ndava a cercali fina sü vèrs Sant' Antoni o a vèrs Bosågia Vegia o ai Rùsulii.

Sè li tosava dói olti a l'àn de samartii e de prümavera pò a [filàa la lana](#), d'envèren, me 'ndava ité 'ndèla masù di Còsi ca l'era bèla spaziósa e bèla ciara, 'l vigniva ité la lüus da'n bèl feneströl.

Verdüra d'ogni sòort am la meteva giò 'mpóo da pertüt, pò an gheva quai càap par ol törch, la sghel, formentù e l'òors.

Pò ghera a 'mpèer de vigni par fasü ol vü par biif nùu, chilò àla Madóna ghera ca ol tòrc' e iscé cola brènta me portava giò dai Zapèli l'üa fùlada [par torciàla](#) e me tornava 'nréet col mòst.

De paga a chii dol tòrc' se ghè lagava li vinasci iscé i fava ité gràpa da vènt 'ndèla òstaria.

Ol nòs vü l'era sèmpre 'mpóo àspr ma 'na olta fac' 'té ol bucàto l'era pò otro che bùu.

Mi e poò a la mia màma me conoseva i bosch coma la nòsa cà, am seva dua 'ndàa a rèmascià i ghislù, li mani e a i fónch par pò vèndei e ciapàa quatro franch.

De somartii ghera li castegni da remasü iscé an maiava braschèer, ferüdi e melegoc' e pò vargüni am li pugiava sü la gràat par fà chüli [bianchi séchi](#) ca'n fava pò boi 'nsèma an tòchèl de àart e pansèta dol nòs ciù.

Tüta roba bùna, güstósa da maiàa, la fàm l'era sèmpri tàata.

Al ciù se ghè dava ol serù 'nsèma an pastù de tartifoï fàc' cöos 'nsema a urtighi, bedani deli vérsi e castégni de scart, se ghè gióntava giò a 'n cùp o dùu de crüsca o a farina gialda.

Ghera a na scerèsera ma chii ca 'n gòdeva püsé iera i pèrsech ca'i marüdava 'ndi persegchèer, vargüu già a giügn e chi tardiif a òtori.

Quanca iera béi marüc' a stréngi i mèz con dùu d'ic' i se lagava 'ndàa, i sè smèzava sübèt da pudii töfò la gianda. Iera daverà speciai, bùu bunenti.

Quanca an gheva ca d'òtro da fàa 'n laorava coli gügi a fàa 'n quai scalfaròt o 'na quai magliù, la màma la laorava tàat con l'uncinèt a croscé sü cumisiù par gèet a de Sòndri.

Mi sóo pò ca coma la fava ma la màma, la seva tüti li finazi di bosch, a chü di otri fina a ité par la [Val dol Liri](#), tàac' ai lè ciamava congnaa la fodés 'n giòmetra.

L'acqua [Paese delle Storie 2024 \(tutti i link inerenti l'acqua\)](#)

ai Muscù prüma de fàsü la fòntana dol 1933, ilò tacàat al bàit dol làc', ghera 'n pesolàt ca'l vansava fò dal sàs, da ilò 'l saltava giò l'acqua ca la finiva giozót 'ndèla póza da fà biif li vachi.

L'era frèscia d'astàat e còlda d'envèren, ià sèmpri dic' ca la tempèradüra l'era atóren ai sèdès gradi, iscé chi di Motarei e Cà di Péesc ai töleva sü [ol gèrlo](#) col bagnìi de zingo piéee de stràsc da lava e i ruava sü chilò a lavài.

Chisà sa l'era propi iscé bùna coma i öleva fà crét, ià ulüut fina dìi ca la Clotilde (la femna dè l'Achile di Còsi) e l'Albino Gianoli iè morc' de tìfo par chèla acqua .

A cal Cantù

'ngheva quai pràac' e quai tòchei de bósch, iera tàac' ca i gheva ilò la bàita, me regordi ol Milio di Martii colì soi sèt o òt vàchi da làc', chi di Tagna a retüra fina dées vàchi, i Cuntriì a lóor 'na bèla roscia, i Bèdolés a lóor propi 'na malga.

La Elsa, ol Pèpo di Giügñ e ol Làzer di Furtii iera chiì ca'i ghè 'neva püsé póchi.

Chilò l'acqua la gheva la sùà, l'era ca tàata e a 'mpóo strógia, ghera sèmpre ité vasech de tüti li sòrt.

La naseva ité èn cóo, sóta 'n pràat par pasà ité a 'ndàa a Zapel, prüma dèla Cà di Quatro Vèet, ol sòlet pèsolàt arènt al bàit dol làc' con defò la póza da fà biif.

Tüt atoren 'n löoch moióos, ümèt, 'n pòst de mandri, rani e pò a sciàt.

A sant'Antoni

'N bèl magènc' ma, fina a pòch prùma dol 1960 quanca ià fàc' la fontana, ghéra ca acqua se 'ndava ité al Bosågia Vegia a tōla col bagiol, de sòlet 'm partiva tūc' ènsema, ognantüu col sò bagiol e i sóo sadei réet al sentéer stréec' cal pasavaité quasi piàa.

A ca fà biif li vaàchi dói olti al di, dendomàa e densira, ité e fò réet a chèl sentéer.

A fà biif se pödeva ca 'ndà tūc' 'nsèma ma prùma üu e pò l'otro parché li vàchi, tra chili dol Livisii di Furtii, del Pedo di Cóncc', del Bipii di Bèca, del Vico di Rosèra e del Fabio Gianoli iera 'n bél malghèt, 'na trentena.

Par tignii al frèsch ol làc' de solet se üsava ol bàit 'ndua al girava ité atóren ali còlderì l'acqua frèsc'a, chilò a Sant'Antoni, senza acqua, se usava cantinii mpóo sota tèera e a riparac' dai rebatù dol sùul.

Oramai tüti li bàiti, sura al fuglàa, li gheva l'agràat par fà sècàa **li castegni**, ca chilo se'n remava scià belebéé.

Ntàat ca li sècava li perdeva tochéc' de gùs e a quai cagnùscii deli castegni ca i dava giò endua i ndava indava, me'n truava a giò ndèla sèdela dè l'acqua cai galegiava; col cazèt sei scümavaia senza fan tàati, am s'era ca taàt schivióos.

Lè pruabel ca prùma del '900 i stava chilò a Sant'Antoni tüt l'àn, cóma al Bosågia Vegia; ma amò a nùu am vegneva èn sù de prümavera debòt, poch dopo se pasava sù a San Salvadù, **pò i'mùut** e pò dapè se tornava èn giò de somartii fina al piàa par fà maiàa ol pàscol e pò sù dapè a Sant'Antoni par fà maiàa ol fée e fà la gràsa da ngrasàa i prac'.

Quanca l'era pò scià Nadàal ilura 'nscargava dol tüt, ma 'ntàat li catégni iera già béli che apòst, rèmedi, sècadi, pèladi e 'nsacadi, pronti par l'anvèeren.

La fèsta a Sant'Antoni

Ol 13 de giügn 'l vigniva sù ol preòst 'nsèma al sagrestàa, ol Gioan di Mónech, a dii la mèsa ; al ruava gèet 'mpóo da tūc' i magènc' a vargüu i gheva scià ach mòtai de bütéer piegat té 'ndèli lavazzi par ol preòst.

Finiiit la mèsa i fava **deli béli cantadi** 'ntàat cai fava giràa **ol litro** con giò vü de chèl del Bosågia.

I möreva a mbòt

Fina a quanca iera densü tüt l'àn coma a **San Salvadù** ghèra pò a la gésa e'l cazzànt par sipilii i mòrc' (a rètüra iè **portava scià** ach dàla bergamasca) ma quanca la gésa granda e'l cazzànt iera dengió, sa vargüu i muriva densü bignava a 'na quai manera portai èn giò.

Le capitàat 'n bòt de noèmbre ca iera amò a Sant'Antoni tütta la famea con ach l'ava, 'na vegèta noma lée e petacoi e **scosai**, coma li üsava li nóni dilura, ca la ciapat 'n colp ntàat ca la durmiva e dendomàa i la truada fregia, morta mortenta.

Chèla nòc' l'eva fiuchisnàat abòt da strógiàa la strada iscé ol neùut la pensat bée de sistemàla sù la slità e pò al se 'nviàat 'n giò cola nòna morta.

Ol neùut al seva 'ndàa cola slità iscé al sé rènt cünt ca la slità la sera facia lengerà, al pirla löc' 'nréet chèl tàat che basta par rendes cünt ca l'eva pèrs la nona.

La duüut torna 'nréet 'mbèl tòchèl par truà l'ava rebaltada fò a òr dela strada.

Li pùuri

Fina al inizi del '900 tàac' i cüntàva sù dèli stòri 'mpóo strampaladi de strii e spìrec'.

A Sant'Antoni paregi olti àla siira 'ndeli nòc' ciari, cola lüna olta, i vedeva géet a cavàl, femmi vistidi de bianch èn sèma a mónech con scià candéli pizzi ca'í vagava ité par i pràat e pò i pasava ité par li Val Mani.

La Inés giò ali Caséli la cütava ca 'na nòc' lée e 'na sua amisa iera a Sant'Antoni a durmii quanca ià sentüut giò'zót ndèla masù, 'n cavàl cal picava giò bàs i zòcoi fèrac'.

'N fracaseri da vi davéra pura, pò da 'na quai ura lè cèsàat tüt.

Quanca 'na quai sadèla mèza öida tacada sù àla piltrèra la dòndava e la giòola par 'na quai fulada de aria ca la pasava 'ndi müur a sèch, chèla l'era la física.

Tati de sti pùuri l'era parché la géet la gheva li alucinaziù par la tròpa fàm e tròp stràch dal laora.

Chilò pudii truà d'òtri stori de strii e puri.

Mùisc e pò 'ndàa a cùlää

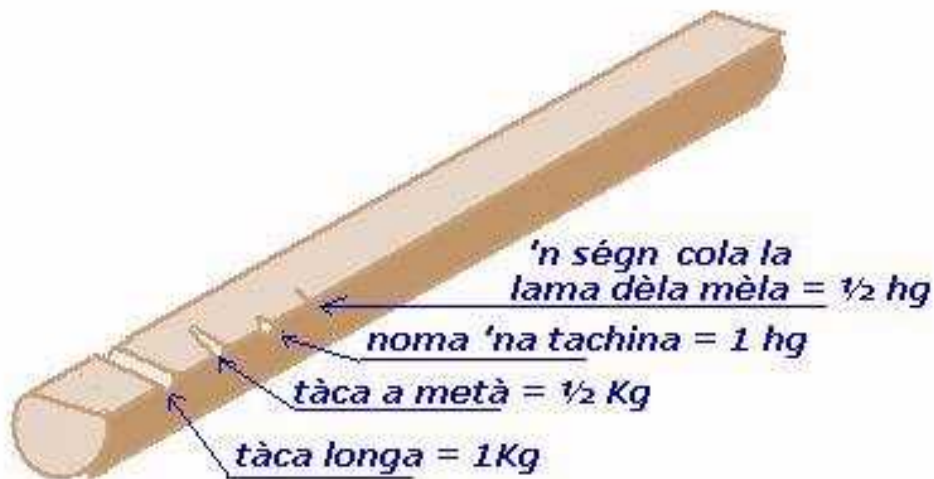
Par fàscià 'na còdera de l'ac', ol tedi da cagiàa, se fava 'nsem, ognantüu i cùlava ol sò ndèla stèsa còdera ité 'ndol **bàit dol làc'**.

Par culàa ghèera 'na scalèta de légn 'ndua se pugiava sura **ol cùul** par filtràa ol làc' da tüc' i vasech (e a 'na quai mosca) cai 'ndava giò i mèz 'ntàat ca se muigeva.

I ruava dàla masù col sadèl o la ségia, i lè pesava **col piis** pò i marcava giò col lapès ndèl taquii dol làc' e i lè öidava giò i mèz al cùul.

Quanca üu al cagiàava i se remava scià a fà i cünc' pa scasàa e savii a chii 'l tucava cagiàa la volta dopo.

Quanca ghéra gnamò i taquii e pò gnàa ol lapès, i marcavagió 'l piis dol làc' cola **mèla** sù 'ndè'n bastù de légn bèl dùlàat.

quanca i vava a scsàa i töleva réet ol bastù e dopo vì fàc' i cüntéc' de chì ca ieva de vìn e chì ca ieva de dàn, se dulava ià tüti li tachi amò cola mèla e via, bèle che scasàat, prónt par marcagió notro bòt.

Se cagiava par fàsü ol formai

Dopo vì spanàat cola spiana la pàna s'la öidavagió 'ndèl **pènac'** par fà ol bütéer, la coldera con gió ol làc' spanàat se la portava a stanga èn dùu par pò tacalasü àla **scigògna** (o pulena).

Se pìza 'n bèl föch ndèl fuglàa e pò se ghè da ià àla scigògna cola còldera sura la fiama.

Se téee taràat ol làc' par scòldal tüt bée e col gómbet puciàat gió i mèz, se sènt quanca lè còlt abòt, la de ruàa atoren a pòoch de pù de 40 gradi pò se tira 'nscià la scigògna con sü la coldera e se ghè da ol càc' e sè mèscia bée tüt ol làc' cola ròdela de légn par spantégàa bée ol càc'.

Adès se'l tuca ca pü par **'na buna mezura** e col didulii se prùa a idii sa lè scia la cagiada, par vès sücür ca lè giüsta se ciàpa la spiana e s'la pucia gió 'mpena, se la stà 'mpena ilura la cagiada la sè fàcia giüsta e se pö cumincia a dàc 'n tai a crós cola lira.

Pòoch dòpo s'la tàia amò püsé, fina a trèmpàla o cola **lira o ach col tarèl** dèla cagiada fàc' con 'n péscial gióen, de'n metro o poch de pü, con tacàat i sóo raméc' sgróbiàc' e fàc' sècàa.

Sa de trèmpàa fina a quanca se vèt 'na gràna gròsa vatevée i gràa de rìis, püsé lè fina püsé ol formai al va bée par fàl ignii véc'.

Sa la gràna lè 'mpóo püsé grosa, ilura al vée sü fòrmai mòrbi bùu a ca tàial tèndro.

Adès ca se trèmpàat sa de mètià amò la còldera sura ol föch par dàch ol segónt còlt e 'ntàat sa de cuntinuàa a tignì taràat la gràna cola ròdela par miga lagàla 'ndàa a fònt .

Col termòmetro a gómbet sè müsura ol còlt, stà olta la de vès sèt o a òt gradi püsé de prùma, staoilta ol föch la de ndà püsé adasi.

Quanca ol gómbet al dís ca lè ura se tira 'nscià la scigògna cola còldera e sa de cuntinuàa a tignì taràat la grana amò par 'na uintena e pasa münüc', iscé la finìs de cöos bée.

Adès se pö toià la rödela e lagàa 'ndà a fònt la grana, dopo 'n mòment se va giò con tütì dói li màa a rëmascià la grana par cuminciàa a dàc' la forma rodonda.

Lè ca nècesari de tiràl sü sübet, ilò giò 'ndèl serù amò còlt ol formai al marüda.

'Ntàat se prepara ol spresóor con sura ol **fasaröl** e sotà ol sedèl par ciapàa 'l segótol, pò se ciàpa la pàta (tèla de lìi o ach de cnèf a magli larghi) e se vagió amò coli dói màa e se infila sóta la fóрма dol formai la pàta, pò se téé bée strec' i quatro cantù dela pata e se òlsa fò tüt dàla còldera e pò giò 'ndeèl fasaröl.

Par sagòmàl giò bée, sel sgnìca 'mpóo a forza, sa lè necesari se smola o se tira 'l cordaiöl dèl fasaröl 'n manéra ca ol formai al vànses sü 'n pìt dal fasaröl.

Se ghè gira sura i quatro cantù dèla pàta ca i sies bei lìs sura ol formai e adès se pogia sura ol tondèl de légn e pò sura 'mbèl sàs di ca'ì pesa par tignìl presàat da fà ignì fò bée tüt ol serù.

Dopo 'na quai urèta se'l rebalta sotsura, se ghè toià la pàta ma se ghè laga amò ol tondel col sàs.

Pasàat dùu o trii, dì sura a n'às dol bàit o dèla casèera, lè pront da salàa cola sàal gròsa 'n dì se 'n dì no par trei olti dopo vil giràat sotsura.

Quanca lè fòzóta sàal sa de tignìl sempre al fresch e giràl almeno ogni tri o quatro dì, quanca la fàc' la bèla crósta se pö giral a noma 'na olta àla sitimana dopo vil spazolàat cola spazèta par miga lagàch fà la müfa.

Ol càc'

par fà ignìi la cagiada ià ruàat ol càc' fina dopo ol tèep de guèra quanca pò lè ruàat ol l'iquet.

'L stómec di vedei cai tèta e maia gnamò gné èrba gné fée lè bùu par fàité ol càc'.

I ciapava ol stómec, taiàat ià dal vedèl mòrt, i lè lavava e pò i le fava sècàa visii al camì.

Da sèch ai lè stridolava sü a tóchéi col sügürìi quasi coma sé al fódés masnàat.

Adès se'l meteva giò 'ndena bièla de légn con sü 'n cuèrc' 'nsèma al asiit dè chèl bùu par fèrmentàa, quanca l'éva tiràat té l'asiit l'era 'n papòt dèns.

Üu de chì bùu a fascià ol càc' l'era 'l Giugni Altèr ca'l lè vendeva a éti; par 'na cagiada l'era abòt pòoch de pü de'n pizech .

Ol bütéer

Ma dìc' sura che la pàna s'la öida giò 'ndèl penàc', chèl rodont col l'üs-ciöl a viit par ciüsàa bée ol böc' 'n ghée ca se öida giò la pàna e la manèta par fàl 'ndàa a rōda.

De solèt stì **penàc'** iera pugiàat sura 'n cavalèt de légn coli tàchi par pugià sù i fèr dol penàc' par pudii fàl giràa.

'Ndei dì còlc' prüma de öidà giò la pàna se öidava giò 'na sadèla de acqua bèla fregia, se ghè dava 'na bèla rinfrèscada, sa lè tròp colt ol bütéer al vée trop 'mprèsa e 'l reda pòoch.

Dè bütéer an né vescià vatevée dùu chili al quintàal dè làc', sé ghè rua a ca fàn dè pù sa ol làc' al rèsta ilò 'ndèl bàit 'ndì o dùu püsé ma ol formai al vée sù vért, tròp magro par vès bùu.

Adès cal penàc' lè apòst con giò la pàna, sa de fà girà la manèta, miga tròp de bòt e sèmpe da chèla part, sa de sintii sbàt la pàna cuntra i tòch de às ciòdac' ité èn mèz al penàc'.

Chèsto laoràa de sòlet se ghèl fava fàa a 'nquai **rèdès** ca sù par i mùuc' i ciapava ol tìtol de **cascii**.

Quanca se cuninciava a sintii sbàt püsé fòort l'era ségn ca ormai ol bütéer l'era scià, par sùcürèza se girava ol penàc' par fà ruàa sura ol buriù e sel tirava fò par vardàl, sa l'era bèl pulit, ilura ol butéer 'l cuminciava a vès rëmàat 'nsèma.

Amò quai pichi par remàl scià amò püsé bée e pò se meteva sota 'n sedèl, se töleva ià ol buriù (stupàc') par fàignifò 'l làc' del bütéer (ciamàat a làc' pèn).

De solèt, tiràat fò ol làc' del bütéer, se öidava giò amò 'n sedèl de acqua fregia par cuminciàa a lavà ol bütéer, se ghè fava fàa quai pichi da 'na pàart e quai da l'otra.

Adès se svida e se töià l'üsciöl e pò co'na màa se và giò a töl sù e se'l mèt giò i'mèz a 'na ségia con amò 'nsema acqua fregia.

Vargüu par lavàl bée par tòch fò ol làc' del bütéer ca'l rèsta ité 'mèz, al le sgnica sùbèt ilò giò 'ndèl schéerp e vargüu i lè mèt sura 'n spresurii e ùu col cazèt al ghè öida sura l'acqua 'ntàat che n'otro sgnicafò 'l bütéer.

Quanca le bèl nèt col palùtì ai lè pìca par fascià 'n mòtäl o dùu a segónt de quach ca lè o senò **col stàmpii** ai lè fasü a pachéc' da mèzchilo piegàat 'ndèla carta dol bütée 'ndua magare ghera scrit ol nóm del mùut e 'n bèl diségn de na vàca peciada.

A ol stàmpii de légn l'era 'ntarsiàat con sù quai fióor e 'na bèla vàca da làc' e iscé ol mèzchilo de bütéer 'l fava la sua bèla figüra.

Li mòti, sè ghera ca la carta, par portàli èn giò i lè piegava ité 'ndèli fói de lavàza.

'Ntàat vargüu la büut a 'nquai cazèt di làc' dol bütéer, l'era oltro che 'l "**fàlqui**", spès i doeve cór a 'ndà a fàla là.

Vardée chèl ca le sùcès 'n bòt a ùu cal **vegneva èn giò dal mùut par 'ndà a vènt ol bütéer**.

La maschèrpa

dopo vî töcsü ol formai, se laga `nréet ol serù necesari per ol biaròt di vedei, se öida giò a ol làc' del бүтээр vansàat, e pò se ghè daià amò àla coldera sura 'l föch, staolta la tèmperadüra la dè ruàa sù a prüof ai 90 gradi.

Par pudì ignü la maschèrpa sa de mètech giò l'àgra o l'inderòc o a `mpóo par sòrt.

L'agra l'era `n mes-ciadü fac' scià giò èn de'n butic' `ndua i meteva giò urtighi, **lavazi**, sigriöla, aséet, 'mpéer de brachi de sàal grósa, fina `n tochèl de radiis de ghinsana, `mpóo de inderòch e pò impinit de serù e scòcia.

Lagàat al sùul 'l diventava tüt agro e àcet , propi chèl cal ghè öleva par fà ignü la maschèrpa.

Se tirava fò quai litri a segont di litri de serù e pò giò `ndèla coldera, `na bèla mes-ciada e pòch dopo al vigniva a gàla i prüm grümü de maschèrpa.

Àla fii sè giontava giò 'ndèl butic' pari litri con dèla scòcia nöa.

Cola caspola se tirava sù chèl che vigniva a gàla e pò s'la pirlava **'ndèl gàaròt** pugiàat sura al presóor 'ndua ghè a ol fasaröl col formai apèna fàc'.

Chèl che rèsta dopo vî töc' sù la maschèrpa lè la scòcia (`n serù magro magro al tént al vért) üsada par fàchscià la colóbia par i ciù.

Lóor i le bëif a iscé ma lè de poca sostansa, ai iè fà noma schitàa ilura `nsèma àla scòcia se ghè meteva giò **'ndèl büui** `mpóo de cùpi de crusca e farina gialda.

Sa ilò réet ghera utighi olti e lavazi sé g'li fava bói `nsema la scocia.

A Cà di Giönöi e Cà di Péesc

Ma lagàat Sant'Antoni par pasàité, dopo 'l Muntù se 'ncüntra **ol Capitèl deli Val Mani** e pena dopo 'ndèl piàa dola strada al tàia itegió ol sentéer cal rua a Cà di Péesc prüma e pò sùbet dopo a Cà di Giönöi.

'N magènc co'na ròscia de gèet la Nèta e la Nella di Rampasü, ol Pedüllü di Chèca, l'Ughèto, 'l Ferücio di Boni, la Inès, la Elsa, l'Abéle di Gianoli, i Martii, la Pina e la Giülia di Galidii.

I vava d'acordi, i sè ütava quanca ghera besógn, e a col làc' i fava 'nsèm, i'ndava a cùlää ià 'ndol bàit 'ndèla valèta ca la vée giò imèz a Cà di Péesc e Ca di Giönöi.

Chiló ghera ach acqua par tignü al frèsch li colderi dol làc' e defò dal bàit ghera 'n bèla póza par fà bëif li vächì .

L'acqua par itè n'cà sè 'ndava **al pèsolàt**, 'mpit ènfogió 'n mèz ai pràat ca'i ghè diseva li Mói propi parché l'acqua col bagnàat la tée ümet e mùlgü la tèera.

Da 'na canàal dè légn, miga tàat granda, 'l saltava giò l'acqua 'ndèla sadèla; ghera ca da vüi prèsa, par vignü piena ghè öleva quai münüc'.

L'Abéle e pò a i Galidii (la Pina e la Giülia) ai gheva 'na masù e quai pràac' ià a la Bàita propi ité nfónt sóta la Cà di Qutro Vèec', da iló dopo se ciàpa ité la Val dèla Gésa par pò 'ndàa a **Zapèl** e ité ité la Crosèta, ol Füren, la Còsta e i Mùuc' de Caiöl.

Me regòrdi, l'era foscée ol 1968, e la Pina, ca l'era dol dùu (1902), de somartii propi ilò à la Baita, 'ndei sóo lischéc' de pràat, la portava gèrladi de **gràsa**, chèla do l'àn prùma stradegada (col ràsc' apostà, ol stredù).

Stà fimnina a 'mpó gòba, prùma la spantegava la gràsa col ràsc' ma, par fàla 'ndàa bée dapertüt sta gràsa, la ruava li màa a sgariàla fò bée; gnà li gàlini iarìs fàc' mei.

Góo èn mèet ca 'ndèla sua crapa l'arès pò ulüüt tornàa iló colì vàchi a l'àn dopo ma a Cà di Giönöi i la portada 'na desena de àgn dopo èn machena pa fàch idii par l'ültema òlta i sóo pòsc'.

La ca de vès tàat bèl 'ndà 'nde'n löch dèla tua vìa e savii cal tèl vedarée ca pü.

OI Bogàt

Par ruà ià à la Baita se pasa ià al Camer dènàaz à la Còrna del Bogàt.

Ghè noma doi Bàait e 'n bòt i stava iló tüt l'àn di géet ca 'na òlta ieva finìit fò tütta la pàsta e a ol riis, i gheva nòma farina par fà pulènta a mesdì e à la sìira.

Ol püsé giòen, 'n redesòt dèla faméa, l'era ca tàat còntèet de maiàa noma pùlènta e làc', iscé i sóo, ol pà e la màma ià decis de ciapà sü la caòra ca i gheva 'ndèla masù e pruàa andà a vèndela al marcàat de Sòndri par pò crumpàa i macarù e'l riis.

Iè 'ndàc' 'n giò dendomàa a bunura par tornà 'n sü a ùrari de tacàsü de marènda par fà 'n bòt màcarù col bütéer rustiit [àla sigrisöla](#).

Ol bagài quanca la idüüt ol sùul sü òlt e la fàm l'era réet a crès, al cuntinuava a vardà fò a li Val Mani sa iè vedeva ruàa.

A fùria de speciàa 'l vit da prüma la màma e de réet ol pà col cordaiöl dela caòra 'n màa (la caora i là ca venduda i ghè dava tròp pòoch).

Al póor bagài al ghé vigniva da cagnàa a pensà ca l'arés amò maiàat noma pùlènta e làc', iscé dal dispiafé la ciapàat la basla e i la slampada fò òlt, giò a ròda par i Sinc'.

Chèl àn lè fiòcaàat belebée e i dùu regióor, ca iera ach sü de età, ai seva ca pü coma scombàtela; àla fii i à portac' a Caiöl par ciapài èn cüura.

Dailò a pòch ol matél lè 'ndàc' ià par l'America coi soldi dèl Bòsac' ca la crumpàat i teré di Bogàt ilò al Càmer e sa pü saüüt negót.

Chèla corna del Bogàt denàaz la gheva 'n mùur a sech e 'na portéa ca a sbüsàla ité la se uriva ma la gheva 'na pèndensa da seràsfo daparlée, iscé ghè stàc' n'àn che 'na caòra pèrsa, quanca l'era pronta par fàa, cola crapa e i còregn la uriiit ol portèl e la truàat ripàat dité, la fàc' dùu coréc' ma i ghà ca pü ruàat a ignì defò; èn prümavera ià pò truàat i rèsc'.

Sura Mantegù, la cüntra la Marta Bondio, ghera 'n cràp di chii grànc', i ghè diseva la Corna dèla Stria.

Stò sàs al gheva di böc' 'ndua la stria 'ndè ùu la meteva ol didàal, 'ndèl'otro 'l pécen e 'ndèl ültèm la stava sèntada.

Ilòréet ghera a la Corna del'órs.

Nùu 'n fàava spàs ontéra, 'mbòt 'ndè'na corna 'mbòt 'ndèl'otra.

I Scinc'

Lè 'n brüt pòst giò sóta a Cà di Giönöi a fianch al Liri 'nduà i mandava li pegóri ca li pödeva ca scàpaià da iló, 'n bàrech natüraal parchè par pùdii vignì 'n sü li vava òlsadi e sbusadi sura 'n crap par ciapàa ol sentéer, da parlóor li ghè ruava ca.

Qanca 'n quai rèdes 'l fava i vizi i ghè diseva: "*te méti giò 'n di Scinc' 'nsèma li pégori, dòpo te vèedet..*"

Giò par stì deròch à 'na quai pianta al ghè bütava sura ol vis-c' e vargüu par rèmal scià i ris-ciava de cùpas, de sòlet iera pianti cali 'ndava fò a strapiómp.

Pegori e caori

'N bòt tüt' i gheva 'na quai pegora e a 'na quai caora.

Li caori se cercava de falì fàa ià vèrs Pasqua par pudìi vènt i caorec' par ciapàa quatro franch.

Ol làc' de caora i lè usava par i rèdes piscen o senò i lè öidava giò 'nsèma al biaròt par i vedei.

Li pegori li fava a lóor i agnilii, ma pù che òtro l'era par vèch la lana da fàa i scalfaròc' e i gòlf, pò a i mudandù de lana par l'envèren.

Cola làna se fava a sciài e a quai sotani.

I redès e pò a li redesi ma a chi grànc', d'envèren i meteva sü'n gòlf dè lana de pegora, fàc' coli gügi, butùnàat denàz ca'l ruava giò fina ali cülati.

I pàgn de lana de pegora i tignia ià ol fréc' a ca i óm quanca d'envèren i vava densù a tirà giò slitadi de fée, viscei, patüsc' o légn.

Li caori e li pegori li 'ndava là col póoch, de prümavera e d'astàat li se rangiava ité par i bósch e sü par li scimi; d'envèren, ité 'ndeli masù, li pèlava pò giò li **fóì di viscei** e li rüsiava giò f'na la rüsca dei ràam.

D'èstàat ai rèmava 'nsèma tütì le pegori da 'na pàart e tütì li caori da l'òtra e ol malghèt de pegori iè ciapava èn cónsegna **'l pegoréer** e ol malghèt de caori ol caoréer.

Ogna malghèt al gheva 'nsèma ol bósç' par li caori e ol bàr per li pegori iscè tàati li vigniva pronti par fà d'òtri caoréc' o agnilii.

Iscé iera cüradi e portadi a maiascià l'erba sü par i brich 'mpée, 'nghée se pödeva ca 'ndàa coli vàchi.

Li pegori chilò da nùu ià quasi mai muigüdi per tigni ol làc' ma li ghéera réet ol mimii cal tetàva, li caori 'nvéce li püsé iera sènsa caorèt e ilura ai iè muigeva par dàch ol làc' ai vedei o spès ai lè mes-ciava 'nsèma a chèl de vàca par cagiàa, iscé ol formai al ciapava èn pìt del pizighégn e l'era gnàa màal, l'era bèl sauriit da maiàa 'nsèma la pulenta se pò l'era stagiunàat amò mei.

Coli caori ghè sempre stàc' 'mpóo de rógni coi forestai parché sa iè ciapava itè 'ndi bósch a sbrocà giò li gemi tendri deli pianti, ai iè camperava e i póor cuntadii i se truava con deli béli mülti da pagàa.

Ià par ol setèmbre ol pegoréer e ol caoréer i se sbasava coli bèsti e i padrù 'ndava a tirà fò e portàs a cà ognantüu li söi.

'Na storia dèla caora pèrsa

I pödeva ca sbaglià pegora o caora, li gheva sempre scia al col **la canaola de légn** con tacàat giò 'n tarlachii de tòla e ol légn dela canaola l'era marcàat a föch coli iniziài del nóm e cognóm del padrù.

I viscei

De sòlet ad'aost l'era ol mòment giüst par taiagió i ràam con sü li béli fòì marüdi.

Li pianti de fràsen li dava **i viscei** püsé béi e bùu par li caori e li pegori.

De sòlet sti **fràsen** iera piantac' réet a li scesi di pràac'.

Sè ligava scià i ràmm a màz co'na stòpa e pò sei 'mpilava dité a técc' iscé i gheva tèpp da sècàa.

A giò al piàa se fava scià i viscei ma iera ca a bòt par tüt l'anvèeren iscé quanca la mülatiera dei nòs magènc' la se cuerciava cola prùma niif ià 'ndava sù cola sìta par tiràgió i viscei ca ieva fàc' scià d'estàat.

Sura la preséef 'ndèl stalèt deli caori e pegori ghera la rastèlera 'n ghée ca i ghè bàteva sura i viscei iscé li caori e pegori le pelava fò bée li fói sèchi.

I ràmm pèlàac, chii püsé lonch e 'mpóo ric', 'nveci de fàité légn a iera bùu da fràschi per la vigna o par fà rampegàa i fasolèer .

Li scesi

iera deli palizzadi mèsi atóren ai pràac' par miga lagà 'ndàité i bes-ciöi quanca l'era ca ol momènt.

La scesa i lè fava sù nóa de prümavera e de sòmartii, quanca i vegneva 'n giò coli vèchi, i lè desfava ià par dói resù:

par miga lagàsla ròbàa e par miga lagàla sóta l'acqua e la niif a rómpes o marscii.

I légn ai è 'mpilava dité 'ndèla masù e vargüu iè dùprava amò l'àn réet e vargü i è tirava al piàa cola slìta par taiaisü da légn.

I meteva giò i pasù a'n quai metro üu da l'òtro e pò i ghè fisava sù àla longa i trevèrs ligàac' co'n cubièet de fildefèer, 'n trevèrs sù'nsóm e üu poch sóta la mèta di pasù .

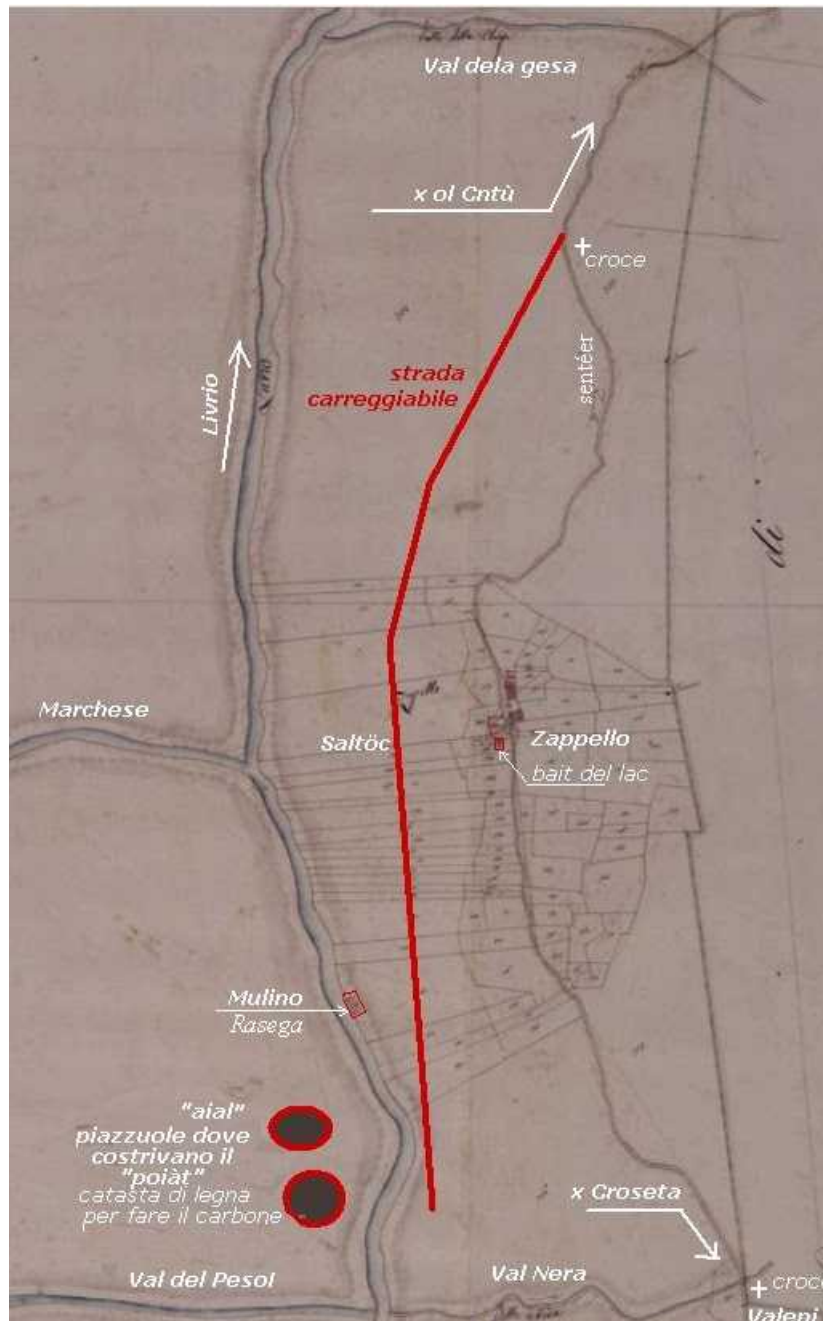

Chèsta, faciasü iscé, l'era üsada sù a San Salvadù 'ndüa l'era restàat noma li vèchi, li pegori e li caori iera già a olt coi pegorèer e caorèer, giò a Cà di Giönöi e a Cà di Péesc' li scesi iera püsé stüpi, i ghè tacava ià li dasi di pésc' par tignì fò di pràac' caori e pegori.

La mülatiera

am sé ruàat fina al Cantù `ndüa se pö cipàsü par Féit, Nembro e San Salvadù o `ndà ité ric' quasi piàa vèrs la Val dela Gésa, Zapèl e tüt ol rèst dèla Val dol Liiri.

A tàl proposit al vè regordàat àla fii del'800 chèsta l'era `na strada caregiabèla tüt ité piana fina a rua a ciapàa ol Liiri `nghée ca al rua giò, col sò sàlt, ol Pésol, giò a bàs deli Valeni sóta ol Fontani.

`Nchèl pòst e a ilò apröof a rènt al Liiri, ghéra `mpèer de aiàal `ndua ai meteva `mpée i poiàt par fàscià ol carbù.

Ol carbù a sàch i lè cargava sü 'ndi càr par portàl 'ngiò ma tàat i lè portava ité al [Furen](#) par fónt i sàs par fà ol fèr.

Giò 'nfont al Pèsol al sé rëmava ol [vendùl](#) e a chèl sü 'ndi càr, giò i méz a màrni de légn par miga lagàl deleguàa, i lè tirava giò par 'mpinìi i giazéer de Sòndri e ach giò par Milàa par tignìi al frèsch la roba càla patiuva ol colt coma la carna.

'Mbée chèla caregiabile la pasava èn dé dùu pòsc' belebée brüc', ùu la Val dela Gésa e l'otro al Saltöc' de Zapèl.

Mùur de sostégn tüc' a sèch fàc' sü èn àsèn, quai tochei i ghè amò adès coma ùlì 'ndà a cercai.

Ol Pietro di Rebumbìi àla fii del'800 al fava ol stradiröl réet a chèsta strada pagàat dal Bùz ca'l tirava fò coi böo e i cavai caretàdi de bóri, de carbù e vendùl.

Sòta Zapèl apena dèscià dol Liiri ghèra la masù par sti besti 'ndua li maiava e posava la nòc' par ripartìi ol dì réet a tirà ol càr.

Col'acqua del liri l'era èn funsiù èn mùlì e 'na ràsega par fàfò li às da duperàa par li caèseri di mùuc' e par li quadradi deli baiti di magènch.

Quanca le ruàat la prùma guèra e pò la segunda lè 'ndàc' 'mpóo tüt a mostro e de vendùl e carbù ià smès de portànfò e a la strada i la lagada 'ndàa iscè, i pàsava noma a pè coli vachi e 'n quai mùl col bàst e chèl tòchèl dàla Val dela Gésa a 'ndà ité al Pèsol al pasava propi pü negüu.

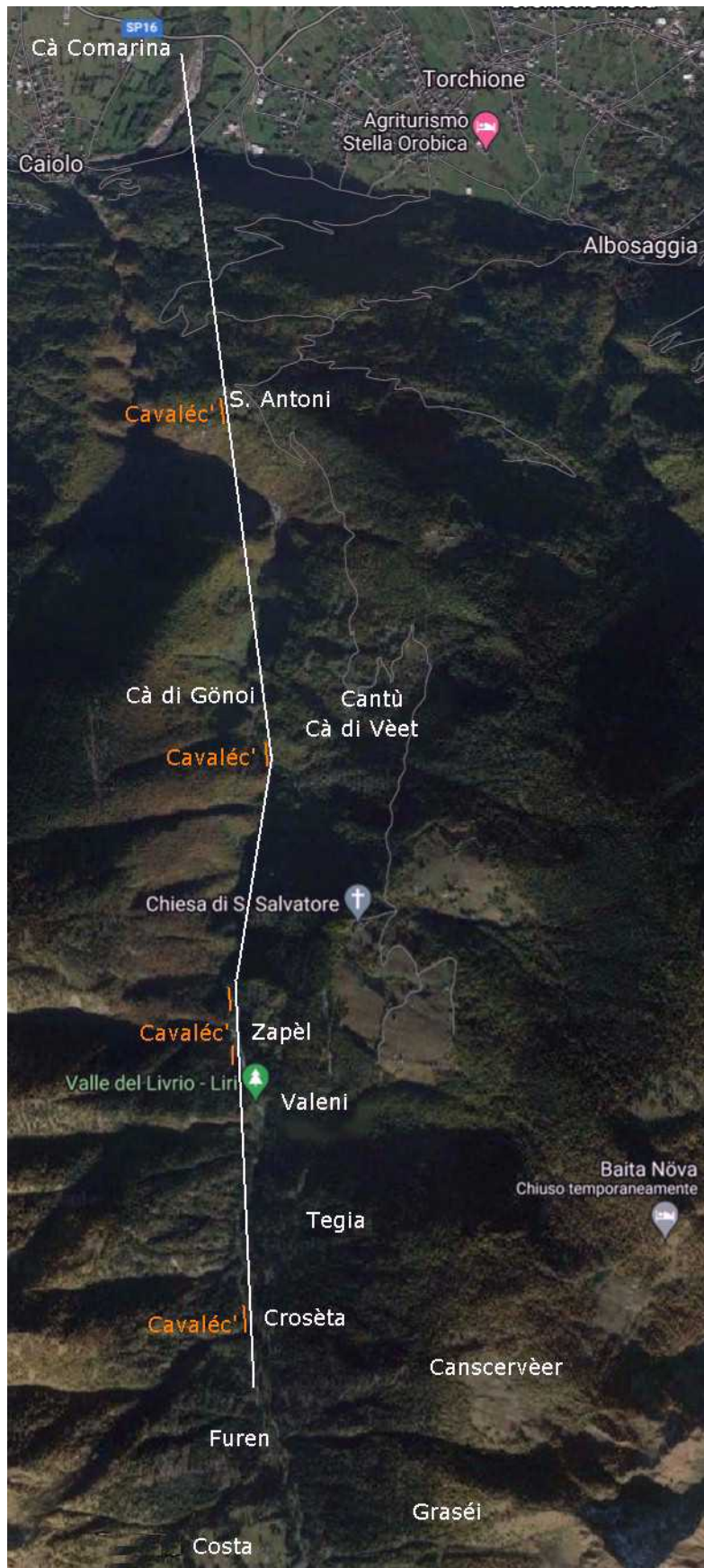
Atóren al 1950 par portà fò ol legnàm da ité al Furen e ach a prüof àla Crosèta, ià pensàat bée de mèt 'mpée' na [tèlèferica](#) de chìli èn àsèn dèl tipo Valtelina, par chìi tèep 'nimpiànt miga da pòch.

A proposit de tèlèferica, la Inès (l'ava dol Nello giò ali Caséli) la cüntava che 'n bòt l'era apèna iló delafò de Zapèl, giorót al sentéer a fà 'n ràas de patüsc', quanca la sènt la óos dè 'n óm a smadonàa e lée la ghè ruava ca a capìi chì ca'l pödeva vès.

La sè vada 'ntóren e la vit ca negüu, la vada sü par aria e là idüut li córdi dela tèlèferica e na bóra tacada ali giréli ferma con ùu sentàat a càval àla bóra.

Al smadonava parché i otri borelèer, par fàch 'na fica, ià fèrmàat par 'n bèl pèz l'impitànt.

L'óm l'era réet a ignì 'ngiò àla bàsa, la preferiit fà la strada sentàat sü 'ndè 'na bóra pütosto chè fàla a pè da'ité al Furen fina a Caiöl.

Ol Zapèl

al rèstarés sota ol cümü de Caiöl ma chii ca i'ndava ilò iéra bòsac'; [ol Gèlindo Murada](#), la Inès deli Caséli (la nòna del Nello), i Galidii (ca i ghà vendüüt al Lino Crapela), [la Milia e la Inès di Chèca](#), ol Cùntrii, i Dela Rodölfa e 'l Giùlio di Ciapèla (ol pà dol pór Dino).

Pràac' 'mpée e acqua poca par fà biif li vàchi, quasi tuc' i àgn sal piöeva pòoch, ghè oleva de 'ndà giò al Liiri, trà 'nda 'n giò e vigni' ' sü ghè öleva n'urèta bùna.

Ol sentéer al pasava sota li còrdi dela tèlèferica, quasi ghè öleva de sgòbas par pasà sota.

Ilò 'ntóren al Liiri ghéra a 'mpit de pastüra, a 'ndà fò vèrs la vâl se 'ncuntrava ol vendùl e andà inité se ruava bée fina al Pesol 'ndua ghèera amò giò bàs i ségn de l'aiàal con quai tuchilina de stizù nigri de carbù.

A rua giò dal sentéer de Zapèl par 'ndà da la ià dol Liiri, tuc' i àgn ghéra de mèt giò quai légn grosei de travèrs pugiaac' sura quai sasòc' par pudii caminàch sura sènsa bagnà i pée.

A chilò i fava 'nsèm a cùlà ol làc' e a cagiàa sè 'ndava ité 'dèla bàita dèla Milia di Chèca, ca l'era a livèl dela tèera, bèla comoda par ruàa cola coldera tacada sü al stanga portada 'n dùu.

'N pòst 'ndua l'acqua la mancava mai l'era ité al Fontanii ilò réet al Pesòl, sota li Valeni iscé quai olti a fà biif se 'ndava ilò.

Quanca i portava scià i mòrc' dàla Bergamasca par portai a San Salvadù, i ruava dàla Crosèta ali Valeni e dai lò [sü sentéer di morc'](#) i rua apena sura la Cà di Galidi (l'ùtema bàita ité 'nfont a Zapèl) e pò i taiava sü e 'ndè nàto era sùbèt sü a San Savadù.

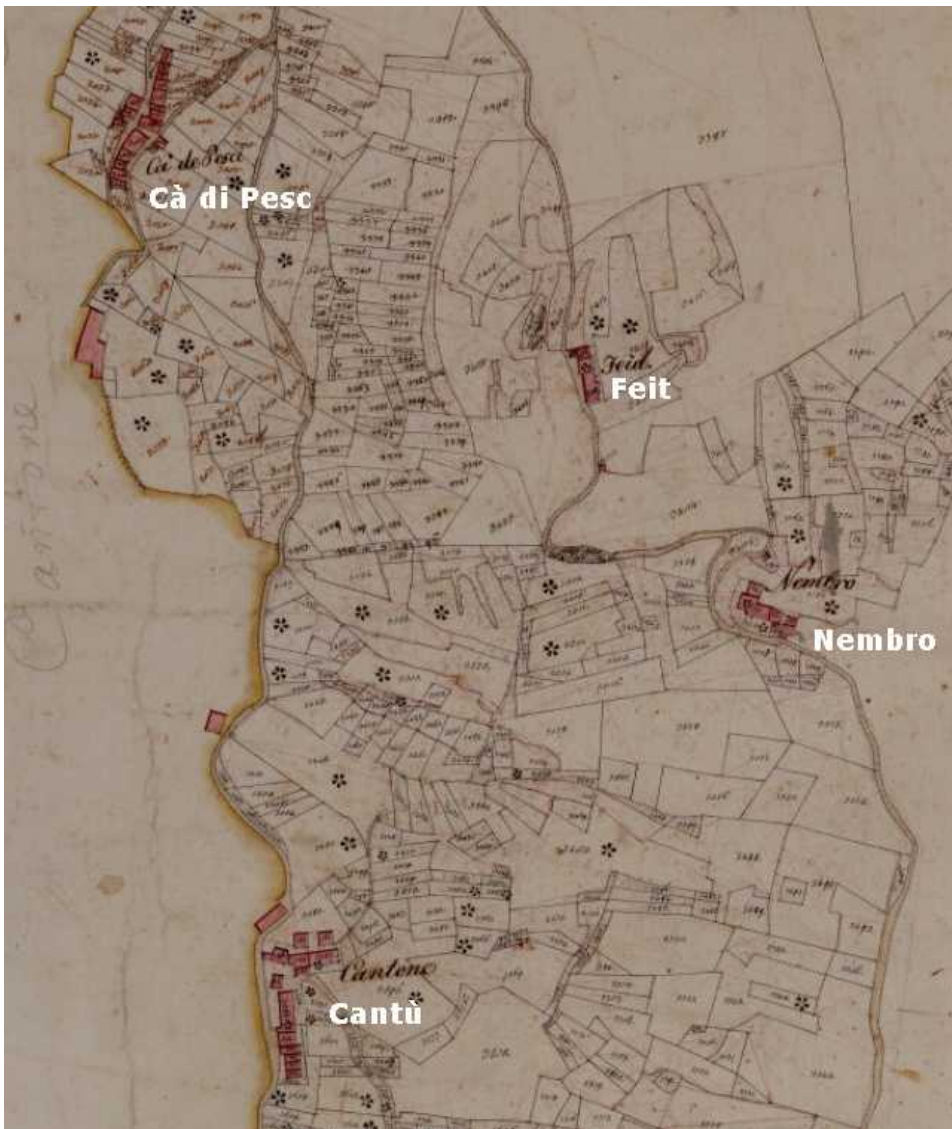
Zapèl lè famóos a par chèl böc' ité 'ndèl sàs, apèna prüma deli Valeni, ciamàat ol [Cùl del Diaol](#) (ol Nello la mès sü 'na targhèta).

Ghè 'n dèto cal dís: *".. 'n böc' iscé fònt e talmènt bée slisàat ca noma ol diaol cola sua cràpa düra 'l pudiva vil scavàat, irùnia dèla sòrt ilò pòoch sura ghè la cüna dol Signóor.."*

Dùu nóm da miga smentegàa lè ol Moncùch sura le bàiti e ol Saltöc' sota 'ndua al pasava la caregiabile del carbù, 'na piudiscia ca la vè gio a stapiómp 'ndol Liiri.

Feit e Nembro prüma dè San Salvadù

adès sè pasasü dal Cantù e sè 'ncuntra Feit e pò Nembro 'ma ndè '800, coma spö idii dàla màpa végia dol 1815, sùbèt dopo li Val Mani al ciapava sü ol sentéer par Feit e pò Nembro par pò ruàsü àla Gésa de San Salvadù.

Ghè 'na storia 'nvèntada da véra càla d'is:

<<Ol preòst Batista di Cuntrii dèl Boàgia, 'ntóren al 1500, 'ntàt ca'l vavasü réet àla mülatéra ca dali Valmàni 'l portàva a San Salvadù, pèna prùma dè Nembro, èn de 'na pastùra miga taat grànda, là 'ncuntràat 'n pastóor ca'l remavascià li sò pòchi vàchi èn dèn barèch.

Ol prèvet, a miga idii gnàa 'na bàita gné 'na masù, la sclamàat èn latii:
"habes aedificare stabili" (te dè fàsù 'na masù)

'L pastóor, ca'l cónóseva 'na quai paròla dè latii, parché 'l gheva 'n fradèl prèvet, là pensàat dè respónt: "Feit", a sò d'ic' l'òleva pò d'ii <'l sarà fàc'> ènvéce ol significàat giüst l'era <fàc'>.

A tògni modo ol preòst Batista là capiit chée ca'l vóléva d'ii, là salüdataat e l'è ndàc' par ol sò sentéer.

A chì tèep sal lè diseva ol prèvet l'era quasi coma 'n orden e iscé 'l pastóor èn póoch dì, ütàat àa da otri sǒö paesàa, l'à fàc' sù 'na bàita, stàla sót e masù dol fée sùra, coi sàs cavàtfó e 'nmögiàac' ndè'na müraca, quànca i gheva fàc' té pràac' ndéli pastùri ilò a prüof.

Quànca, dòpo 'na quindeésena dè dì, ol preòst Batista al vigniva 'ngió da San Salvadù, a idii chè la bàita <l'era faciasü> con tàat dè masù par li vachi, la sclamàat: "**FEIT**".

Lè stac' iscé ca da ilùra l'è nasüut 'n magènc nǒof ca'i l'à ciamàat Feit, e òtri pastóor ià fàc' sù amò bàiti con òtri stàli e masù dol fée.>>

A **Nembro** 'l ghà li soi stori ma chisti iè tàati da vili scriüdi giò 'ndèn libro aposta e chilò méti noma ol ligàm par pùdì 'ndà a leigeli.

[Ol véc'](#)

[Ol rìis de Nembro](#)

[Ol pradüsc](#)

[Ol nòno](#)

[Ol barèch dol Zifirì](#)

[Li pózzi](#)

[La Rosi](#)

[La gràsa](#)

[L'acqua di magènc](#)

Adès l'ültem tòchèl e pò am sè sù [a San Salvadù](#)

La gésa la vée da mbèlpóo lontàa 'ndì àgn, üna dèli prümi olti ca i ghà fàc' réet par tignìla 'mpena lè stàc' 'ndèl 1652 e pò 'nèl 1930 quanca ghera ol preòst **Meroni** (pag 35).

Ol Celèst al cüntava ca 'n chèl àn ol cümü par rèmascià 'mpóo dè monedi par pagàa i laoràa, la fàc' martelàa deli pianti de làres e pésc da taiàfò e vendeli.

Ià ciapàat ol laoràa ol Bipii di Bèca 'nsèma al Pietro Gherardi e sempri ol Celèst al dís ca ol Pietro en dì al ghà fàc' idii en stìnc de òs dè l'òsari cal müsürava 82 ghéi, al dóeva ès 'n diaóleri de óm.

A chilò a San Salvadù ghè 'na quai storia ca se sa pò ca bée sa lè propi vera o noma iscé 'mpóo.

'Mbée chèl àn ca l'era bèlebée süc' e sèch ol Marii di Furtii ca i ghè diseva Marinàal parché l'era piscena, la de vù fàc' 'na roba iscé:

<<'n'estàat sücia e sèca (secondo le memorie dell'allora parroco Petrucci, dovrebbe trattarsi di luglio / agosto dell'anno 1806) 'l piöeva ca da quài miis e sù aca San Salvadù la pastüra e i pràc' i'era órmài tüc' brüsegac' dal süc' ca l'era.

La géet, sù colli vâchi, i'era 'n bél póo 'nfularmac' e i seva ca pü che dàch de maiàa e biif a li vâchi ma àa par lóor l'acqua l'era órmài pòca.

I gh'eva pó già prüaat a ca di sù pàter, de chi fàc' a posta par òl tèep (rogaziù), ma 'l ghà ca üut sücés, tüt inütel, òl sùul 'l picàva giò de brüt tüc' i dì sènsa requi e de acqua gnàa l'umbrìa.

A 'na fémna végia (ol Mrinàal), ca l'era sù a lée colli vâchi, al gh'è ignüut 'n mèet che, tacàat a la gésa, gh'era ilò li cràpi dei mòrc'; ià sèmpri pensàat ca chili cràpi li püdiva vès bélébée bünì par fà miracoi.

Iscè la uriiit l'òsari e la scirniit la cràpa de 'n mòrt püsée gròsa, 'l la töcia sù e l'è 'ndàcia ià 'ndèla val ilò a prüof, le pò par chèsto ca la se ciama Val dèla Gésa, e 'n chèla pòca acqua 'la lavada giò bée bée, a la fii, chèla cràpa, l'era ignüda lüsènta.

La vègiata l'era sücüra ca 'l sarès sücès ol miracol e la gh'à dïc' a tüc': "vedariì che tra póoch 'l sè lagarà giò a piöf, dal bùu pó àach."

La fàc' apèna 'n tèep a mèet al sò pòst la cràpa e seràa fò ol sportèl dèl òsari, ca'l cél la cuminciàat a vignii nigro, piée de niulù scür e pò giò somelèch, scarizi e trüu ca i spacàva li óregi, al pariva scià la fii dol mònt.

'L se viat giò l'acqua e tüc' i'era fò di àsci dal contéet; chi ca i ósàva, chi ca i cantàva e vargü iè 'ndàc' a töo 'l fiasch dèl vü par fà ciòca e i diéva: "te idüt, i mòrt i ma fàc' la grazia", iscé l'era a **tròpa grazia**.

I gh'eva 'nviat ià la fèsta ma l'è ca dürada tàat, òl fiasch l'era amò quási piée ca i gh'à duüt smèt, órmài la s'era viada giò ca 'l pariva batüda giò dal cél con la sadèla e 'nsèma 'l vigniva giò a tompésti gròsi cóma nóos, e pò 'l se lagàat sù a 'l vèt iscè fórt da trà giò pèsc e làres e 'l portàva ià a li piödi di téc'.

La Val dèla Gésa la fava pùra, 'ndàva acqua da par tüt e la géet l'è 'ndàcia de prèsa a seràs sù ditè a pregàa amò 'n bòt par fàa ca 'l piantàs ilò 'l brüt tèep e vargü la batüt ià bràchi de sàal sùra òl sagràat dèla Gésa e pò i sunàva a li campàni, ma a chèsta òlta le ca servit a tàat e le 'ndàc' inàaz a piöf, 'n chèla manera, par quài dì.

Par dàs 'na spiegaziù, de chèl ca l'era sùcés, i'à pensat ca avii tucat chèla cràpa dèl mòrt l'è stàc' 'na ròba sacrilega ca la gh'à dàc' 'n bélpóo fastédi a chi póri mòrt, ca i durmiva ómài da quài sécòi, da fai 'n rabbiàs ma rabbiàs dal bùu.>>

N'otra olta ca l'era 'n'anada de acqua, belebéé bagnada ghè stàc' ùu ca la ulüut prüàa a fà 'l cuntrari e [lè 'ndàcia a sta manéra.](#)

De stàtèep an né ìgniva a sènsa besògn de scomodàa li crapi da mort.

Chèl àn dol '50 la Neva la se regòrda ca iera sù 'ndi Cùp a San Salvadù lée, la sua zia Bruna e ach ol Bruno e la Maria di Cùp ol Bèrto di Frerac', la Maria el Giacom di Gabii e 'mpéer de canàia.

L'era densira dopo scena, iló sèntàac' sù la bàca denàaz al föch del fuglèa a cüntàla e tütta 'ntràto sé idüut la lüus dèn somèlech e pò sübet 'n trüu da fà pura.

Sübet üu la sclamàat : " *Chèsto lè 'gnüut giò apèna fosüilò 'nde'n quai làres*".

La sé viada giò tütta che a sta olta la pareva davéra batüda giò cola sadèla.

Dalaià, 'ndèla còsta di Caiolac', ilò réet a Piscianvèrsa o 'ndèl Pésol, dal rumóor di sàs, 'l pareva ca 'l tirés giò la montagna.

Am gheva 'mpóo pura tüc', lera ca la prüma olta ca 'na scarìza la ìgniva giò sura 'na bàita, iscé iè stàc' iló tüc' a speciàa ca'l finés ol tèmporàal.

A li vächì, giòzót, 'ndèla masù li mögiava a sintii tüt stò trambüst.

En de sti móménc' ghè ca otro da fàa che prüa a di sù pater, 'nfati la Maria e la Bruna ià tacàat a di sù ol rosari e i'otri a respont convinc' da fà cèsàa; ó se se, al piantava ca püiló.

Ià prüàat a ca cantàa cansù de gésa "...*Mira il tuo popolo, bella Signora..*" ma sa ca idüut miglioramèet.

A 'na certa ura lè ruàat, miga noma odóor de tèera umèda, ma odóor de sbrüsegàat, coma quanca se pàsa 'n pùlastro spiümàat sura la fiàma.

Ià sübèt pensàat: "*Chilò lè üngütgió 'na saèta 'ndèla masù deli vächì dè vargüu*".

Ormai tra pregàa e cantàa e speciàa ca'l cesés de stemporalàa, lè ruat dendomàa a bünura cal trava ol dì e al piöeva quasi pü e 'n quai gèet al cuminciava a mèt fò ol nàas dali bàiti e sé ignüut a savi ca 'na scarìza la brancaté la masù di Brüna e la carbünizàat trei vächì.

'Na ròba iscé lè capitada ach al Campeì quanca la bràncàaté prüma 'na sciaresera pò le 'ndacia dité a finii 'ndèna masù e la fümìnàat trei vächì bütadigió, chli 'mpeni li sé salvadi.

En procesiù a S. Salvadù

Ghéra trèi procesiù a l'àn, da sù àla gésa granda dè S. Caterina i 'ndava sù fina a S. Salvadù: 'na oltà trà màc' e giüggn, quanca iera ruac' sù da pòoch coli vachi a 'nvialà la

stagiù, par l'Ascensiù, üna ol 16 de aóst par la fèsta dè San Ròch e ach a sètembre par la perdunansa.

Li procesiù iera ach par scungiüràa i vari malógn duüuc' al tèep e a li disgrazi dol laoràa.

Quanca ai sé `nvia itésü dal sagraat dè S. Caterina i töleva réet i vari bastù con tacàat sü labari e quant'otro o pò a la crós dè légn.

En bòt la Cludilde di Malura la portava léee en chèl àn la crós ca la ìgniiva sempre püsé pesanta manmàa a cai pasava ité ali Val Mani e pò sü e sü, èn tàat i cantava ma ol fiàat al sé scórtava e la ós par cantàa la calava.

Ol prèvet al ghè dava: "sü sü cola ós".

La Clutilde, ca'nè pödeva pü, `ntàat ca la sé sügava ià ol süàat dal frónt col panèt scià dal còl, la sclàma: "*Eh, scior preòst ù cantàa ò portàa stò diaoleri sé pò ca fàa*".

La fèsta dè Saròch

La fèsta püsé `mportànt e a püsé bèla l'era chèla dèl 16 de aóst a onóor dè San Roch.

Quanca al ruava sü la procesiù i diseva la mèsa `ntàat al vigniva pront a la **büsèca** ca i dava fò a gràtis (forse i fava pò `nofèrta al gésa); i ruava a quai pastóor ognantüu col sò ciàpèl e magare col tülìi par portàgla a chè ca iera a cürà l'ì vàchi.

L'espèrt dèla büèca l'era l'Altèr.

Prüma dèla guèra la büsèca al'è ufriva ol Giacinto Safrati cal vigniva dal'Argentina tüc' i àgn e sé fava portà sü col mùl o dal Bèrto di Vitóor o 'l Cinto di Cónç'.

Ai ghéva sü `na cà dè lüso bèla granda e d'èstàat indava ilò a `n vacansa vargüu de Són dri, (adès 2023 i la crumpada ol nòs cümü).

La Luisina

Quanca a San Salvadù i segàva i pràac' al ruava sü a la Luisina, l'era fiöla dela Bèpa.

La Bèpa l'era 'na fèmna dè chèli equilibradi ca la seva tati róbi, i lè ciamava a quanca 'na quaiotra femna l'era 'ncrùmpa e ormai l'era scià ura dè scóldàa l'acqua par lavagiò chèl ca'l sarés nasüut.

La seva a coma cürà i rèdes mlaàac', la gheva bùni paroli par tüc'.

La Luisina l'eva ca tiràat tàat dàla màma, la n'eva püsé oia dè schèrsa.

Quanca l'era 'na matèla da marit la se cunfidada cola màma e la ghà d'ic' ca'l ghè piaáiva ol tàal.

"*Tè sée sücùra dè chèl ca te fée*"; già, la màma la pödeva ca domandàch otro e pò la ghà tacàat ià :

"*Regordet, Luisina, ca certi robì, prüma dè sposàs sa ca dè fàli*".

"Se se màma" ma la Liuisina la ca pudüüt d'ich chèl ca la pensava: "lè tardi Bèpa!"

Quanca la Liuisina la sé sposada par fà fèsta 'nsèma a tük' i sóo parèec', ià fàc' 'na bièlada de macarù cundiic' col bütéer rùstiit 'ndèla sciòla.

Tük ilò atóren àla bièla cola fùrsilina èn màa a tösü macarù da maiàa, chèla ca la gheva püsé rasia e la fava a regàta a maiàa l'era propi léé, la Liuisina.

Par 'mpóo la sösèra 'l là laghada fàa pò la ghè töfò dè màa la fùrsilina e la tràcia giò bàs.

Ooh, la Liuisina la sé ca ofendüda, la fàc' parìi dè nient, la rëmàat sü la fùrsilina, la ghà pasàat sura 'na màa par nètalagìo e pò la sé viada réet dapè a maiasü coma sa nient al fódés. Léé la gheva sèmpre fàm.

Ol Cuntriì ('l Tilio, guardia-càscia)

al ghéva 'na bàita a San Salvadù, üna a Zapèl e üna crumpada da i Bertoli de Sòndri ité àla Còsta de Caiöl, lüü l'era fradèl dè làc' dèl Alberto Bertoli.

Prüma amò sta bàita l'era di Bùz, chèl ca'l laorava dè legnàm, famigli già 'mpóo da scióor e la bàita l'era de lüso, coi müur rèbucàac' e li fanéstri coi vedri.

Quanca ol sò pà Cirilo 'ndàva a càscia, lüü a sèt àgn 'l ghè coreva già réet.

Ilura ol Cirilo al ghéva 'n s-còp a trei càni, üna a paletù e dói a bàlli.

A sèt àgn 'l sera armàat dè tirasàs e 'na scarselada dè sàs miga tāt gròs ma 'mpóo rèdonc' ca'i è rëmava scià giò 'ndèl Lìiri. I vava ité fina al Püblìi a càscia dè camósc.

Col tirasàs al ghè tirava a tüt chèl cal se möeva, fina a quai spuntù dè sàs e scìmi de scaratù.

A proposit di sàs ol Tilio il diseva che prima de tornà 'nréet chì cal vansava iè tirava sü dali scarséli e ai iè piacava par n'otra olta.

La dic': *"Sa 'ndarìsi a cerca bée ilò 'ntóren al bàita fò al làch dela Butiglia 'ntruarìsi amò dè chìi cò piacàat ilura".*

Lè ol Tilio cal parla:

"La prüma licènsa de càscia al mè là pagada ol mè fradèl da làsc', l'Alberto; la spendüüt fosbée 60 liri".

N'àn ol pà l'iva ciapàat dùu franculii dè mùut e 'n camósc miga tāt grant, ilura la càscia l'era lìbera e sé pödeva ciapà dè tüt.

Mi ghevi 13 àgn e ol pà 'l ma lagàat 'ndà a Sòndri a vèndei.

Giò tüt 'nden gèrlo e sü a spàla, mi sevi amò 'mpó bàs dè statüra e quasi ol gèrlo l'era püsé grant de mì.

Mi e la màma 'n sé inviàat 'n giò vèrs cà al piàa, ruàac' a Sant'Antoni ma 'ncuntràat ol Pedo di Cónic', a lùu 'ndava 'ngiò, 'l ma dàc' 'nöggiada e pò : "Scià ol gèrlo ca te'l porti mi". Ò idùt ontera e góo ca dïc' de no.

Ol diréet amò mi ol gèrlo e la màma a Són dri, am sé réet a caminàa propi ilò dènàaz àla técia dola FIAT ca 'l rua dè ulada 'na machèna (an ne girava ca tati ilura) e mi fòo par tiràm tè sóta la técia e chèla, la mè gira ca ité!

Dal stimizi ò molàat ol gèrlo e dàla pura scàpi ià de córsa, la màma e poò a chèl dèla machèna a ciamàm.

Àla fii la pò crumpàat tüt lùu, camósc e franculli.

Mbée, dopo di lura, parégi olti, me 'nsomiavi de nòc' ca corevi fò par li mürachi e la machèna la me coreva réet.

I guardia-càscia

Le amò ol Tilio ca'l lè cünta:

Fina al 1949 èn tütta la Pruincia ghera noma 'n guardia-cascia ca l'era ol Fancoli.

En chèl àn 'n sé ruàat mi ol Calbrini, 'l Prandi e ma cuminciàat a bàt li nòsi mòntàgni.

L'era abòt fàs idii ca 'n ghè sera 'ngir e ai casciadù 'l ghè pasava la òia de cascìaa dè sfròos. I fava ité guardia-càscia a sa'i vedeva 'n sciùch da lontàa.

Nùu de paga sciapava ca tàat, sfava tàac' sacrifici sù par i brìch ma la pasiù, da idii 'ntàat a i bès-ciöi salvadèch, l'era tàata.

Prüma dei àgn '40 sù par li nòsi mòntàgni ghera puchìsem capriöi e gnàa 'n [cèrf](#), ol prüm cò idüut so restàat èn dübi, ò capiit quanca ò idüut stà sòrt de ràmm èn cràpa ca'l pareva 'n scaratù.

L'era piée dè màrtol, de fàini 'mpóo meno, adès lè ol cuntrari.

Li fàini sé ghè 'n gir pùlèer li fà disastri, li cùpa li galini par sciüsciàch fò ol sanch, ol màrtol 'l stà sù par i bósch.

Ol segn deli zàti dela faina iè stés dol gèt, sé pö cüntàa i dïc', ol màrtol 'nvece sóta li zàti la ghà sù ol pìl.

Mi ca sóo réet a scriif, me regordi quanca ol Tilio al stava a Zapèl quai dì (l'era i àgn atoren al '65) e al gheva già scià 'na radio CB par ciamà giò a cà dàla sua femma la Sibilia.

Par pudii sintìs bée, sicóme Zapèl al rèsta 'n pìt dèspüs a'n custù, 'ndava 100 metri püsé èn fò 'nghée se 'ntravedeva Sant'Antoni.

Pòoch àgn dopo la Pruincia la ghà furniit a tüc' i guardia-càscia radiulini püsé bèli, iscé i sé parlava e scoltava ach trà de lóor.

Ndàa a fà èrba

La pastüra, ol pascol e ol fée l'era mai abòt par tiràch ià la fàm ali vàchi, ilura sa 'ndava col **campàc** a fascià èrba a 'mpóo l'ontàa e sù a olt, 'nchì pòsc' ca sè grama a stà 'mpée.

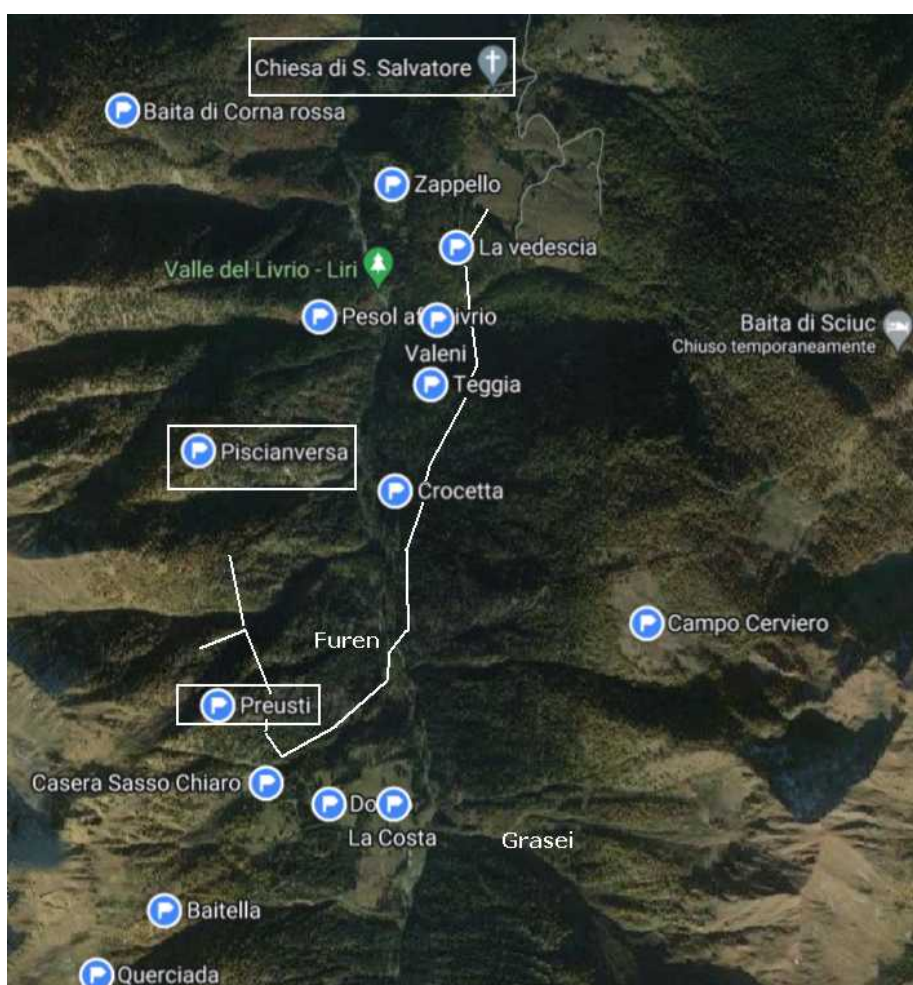
Ai diseva ach 'ndà a fà cèra, ma chèla l'era sàcia, l'era pròpi mei de negót e li vàchi i lè maiava pütosto dè crepàa.

A retüra da San Salvadù i sè picava fina sù par Piscianversa e Preustii sül cümünàal de Caiöl, senterüsc ité par i maròos, la Tegia, la Crosèta, e ilò al Furen taiasù par 'n sentéer 'mpée par miga fàs idii da tüc', chii dèl Bòsagia iarés ca pudüut fà èrba da la part de Caiöl, ma l'era iscé a par i caiolàc' sa'i vigniva da chèsta.

Sa'l te ciapava ol guarda-bösch 'l te dava la mülta.

Sü e sü fina ca l'era abòt e ilò réet a Preustii s'ghè ruava a fà piée ol campàc' senza esagegràa parché l'era verda e la pesava belebéé.

Giò dapè da chèl senterüsc a riscio dè **deròcàa** e fò e fò par ruà a bàita a San Salvadù.

Che süadi, nò te diisi li fadighi, a cüntàla sü adès al par ca véra.

Dotri olti me 'ndava sura la bàita dèla Calchèra o ité par i Gràsei e pò sü ai Bombei, ilò réet ghera ach 'n bàitèl di manzolèer, ma i manzöi 'ndua me 'ndava nùu i pudiva ca dal tròp 'mpée.

A chiló dai e dai col scighèz a taià scià braciöi de èrba fina ca ol campàc' lera ràas e pò via amò 'mbòt a bàita.

L'era ol 1917 e 'nchèl dì la Rachéle di Zapèli 'nsèma la Livisina li s'era portadi ité dalaià dèla Crosèta a pàsasü a fà èrba.

La Luisina quanca la 'mpiniit ol campòc' la ghè dīs:
"Tè sée alórden Rachéle?"

E l'otra: "Amò 'n brasciöl, ma 'nviet pör ca rùi"

La Luisina lè giò àla Crosèta e la fà 'na poosa, la pùgia ol fònt dèl campàc' sura 'n sàs ca'l pàr més iló aposta, la spècia inösös e pò dapè ol campàc' a spàla e fò par San Salvadù.

Quanca la idüüt che la Rachéle la ruava ca la capiit che l'era sücés vargòt, ilura sènsa pü posàa, 'mpóo a càla svèlta fò a visàa.

Sè pò saüüt dopo ca 'n disertóor, piacàat ité 'ndol bösch da chìli pàart, l'eva sentüüt a ósàa aiüt ma al pènsava cal fös 'n trüch par ciapà lüu iscèla la ca fàc' negót.

La Rachéle col ciapàsü ol campàc' a spala, la fàc' 'n cürmartèl inàaz e lè finida sura 'n biróch dè 'na pianta sèca e da iló la ghà ca pü ruàat a vignisenfó, la s'era infilsada 'n galù e la perdeva sànych e quanca i la truada l'era 'ndàcia; la lagàat 'nréet sées fiöi.

Üu dè chii ca 'ndava densü a spàs la scriüüt 'ndè'n sò libro:

<<Quànca se güsta con piásé chii formai saurìc' o se tira col cortèl sùra al pàa ol bütéer frésch, doràat e prüfümàat se ghà ca idea dè quàati fadighi l'è costàat a chi póori pastóor par pùdii fài sü.

Ol piásé ca i prua èn póoch al vée fò dàla fadiga dèl laóor dè tàac'; ol bütéer püsé bùu l'è chèl ca'í fàsü dal làc' dèli vàchi ca li maià èrba taiada scià sü 'ndi brich a precipìzi, dali cresti di scìmi 'ndua la natüra l'è belebée salvàdega e li èrbi bèli fiuridi.

I óm de mòntàgna i rampéga sù par li rivi cola fàcia e la schéna 'ncürvada sóta gèrli ca i pésa fò de müsüra.

Ol süadüsc l'è 'l sò prüfüm, la tèera la créma de bèlèza, la rógia ol bàgn par lavàs quànca i ghà tèep.

Par taiascià 'na braca dè èrbi fréschi, 'n pügn dè fói séchi, 'n vinscèl ca l'è dè negüu ai sè aventüra sü par i brich, i lagàa a bàita 'ndi mùut i rèdès daparlóor, chèl piscen amò da làc' con üu 'n pìt püsé grant ca'í lè tira réet al sùul, al vèet o i lè laga giò bàs i'mèz a la tèera e li furmìghi.

Lóor iscé i sè tèmpa bée debòt a tûc' i malèser dèla vîta, a speciàa, 'ndè 'na giòrnàda lóna de solitüden e de privaziù, ca'i tórnes dapè i sóo.

Nó idüüt üna èn **fàsi**, se vedeva che la süfriva, màal 'nafagòtada, cola la bùca sècada dal sùul, col mùsü stöc' de tèera, nigra de cauei ca la me vardàat con chiü öc' scüür e sbarlatàac', piée de spèransa quasi a 'mploràm da fàa vargót.

Mè sóo sintiit adòs 'na grant pèna e amò adès gò vîif chèl regòrd.

Mì ghèvi ca scià negót par lée, i danèer ilò i serviva ca a niet, gné 'n duls, gné 'n sórs da pùdì dàch.

<L'è la tua sorèla?>

"Se"

<E la màma?>

"L'è 'ndàcia a fà èrba par li vàchi"

<Quànca la torna?>

"Al só ca"

<Làvech giò ol mùsü àla póora rdisina! La gh'na fina ité 'ndè'n óregia>

"Almanch, dopo la caragna e ghóo ca sügamàa fii par sügàlagió"

<Chée ca te màiet tì?>

"Pà sèch de chèl nigro o pulènta fregia"

<Ol làc' par la rdisina?>

"Ol làc' sa ca de tucàl, 'l vée sübèt agro e pò l'è già pòoch par fà ol formai"

<'Nghée ca durmii?>

"Giò bàs, sü 'ndèli dasi, sura 'mpóo de foi séchi e 'mpèer de pelòc'" ...>>

Amò rèdès ma....

Sè 'ndava densü 'nsèma i nòs ca'n s'era amò pìscen bée.

L'Étore di Furtii al cünta ca lùu a trii àgn l'era al Furen col nòno.

Àla sira al caragnava, al ghè dava scià ol solèch, ghera ca la màma, gnè la lüüs e pò gnàa 'n bumbù ca giò a cà al töleva sü 'ndèla sua bótega.

'Ntàat ca ol nòno li 'ndava coli vàchi lùu stava ilò cola Livia di Puricèli.

"Quànca sóo ignüüt 'mpit püsé grant ò 'mparàat a tacà sü da maiàa ma densira 'ntàat ca la cöseva vardavi fò da la porta sal ruava ol nòno, quànca idivi ol ciàar dèla lanternna tiravi sü ol fiàat.

A òt àgn, d'estàat so 'ndac' i mùut sü àla **Val de Togn** a 'mparàa a fà **ol cascii**, ghè corevi pòè réet ai pastóo ca i mè dava órden coma cürà li vàchi o i segiù do l'ac' quànca i muigeva.

Sivi belebée pasiunàat de vàchi e iscé ol pà 'ndèl '36 al mè 'nà crumpàat dói e só 'ndàc' daparmì a San Salvadù. Evi de rangiàm a darigòla dendomàa e densira e dol di coli dói vàchi èn pastùra **ité par ol bósch** o 'ndèl pràat.

Vansavi a ol tèep par 'ndàa a cercàa gnàdi de rès e dórt e ciapàa i puì par fai rùstii 'ndèl bütéer da maià 'nsèma àla pùlenta."

Chèsta dè l'Étore l'era vát e vée **la vìa** de tük' i rèdès di lura, se 'mparava debòt a ca muisc e pò a ca cagiàa.

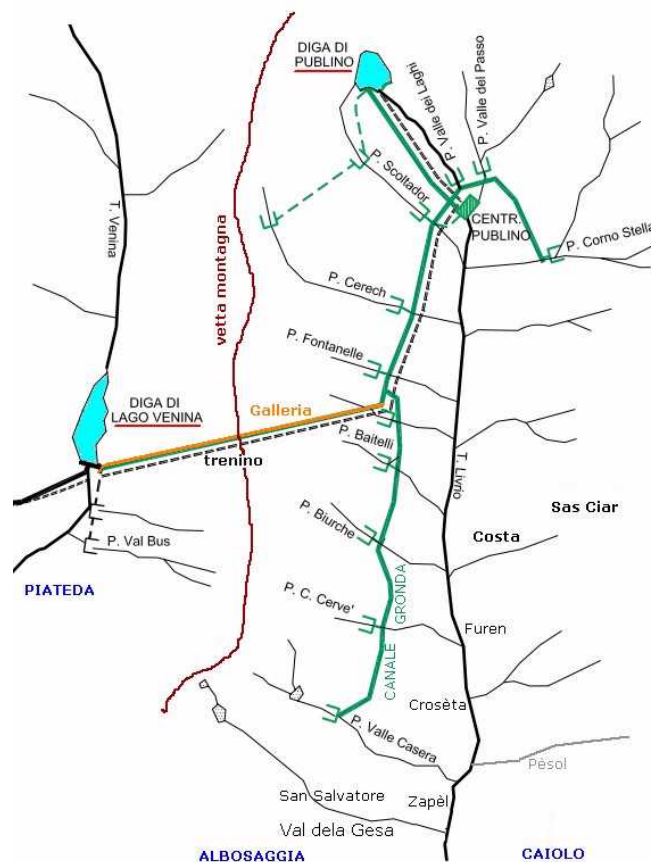
A ol Piero Sceghi al cünta de quanca al fava ol cascii sü a Mèeric':

"Ò cuminciàat a 11 àgm dol '36 a 'nda sü a fà'l cascii, dendomàa sé levava ali quatro ca l'era amò nòc' e a léc' àla siira mai prùma deli dées dopo vi maiàat 'na scüdèla de manèstra ormai fregia con giò magare 'n tòchèl de pùlenta vansada a marènda.

Quata pùlenta e làc', maschèrpa e 'na quai présa de formai ca ó maiàat.

Canàal dè gronda

al ciàpa l'acqua dela Casèra e tüti li valéti ca vée giò a pasà ité sota Canscervèer, dèla Val Biörca fina a ruaité al val Seria 'nghée, 'nsèma a chèla ca la ruafò dal Pùblii, la vè 'n galèria e la ruafó 'ndèl lach Vignina.

Ité ai Grasei, quanca ià fàc' i laóràa, ià mès 'n tübo par pórtà giò l'acqua 'ndèl bàit dela casèra.

Stò canàal, tüt cùerciàat al pareva fina 'na bèla strada e iscé sè pasava da ilò colì vächì quanca sé cargava mùut ai Grasei e li vachi de vargüu li ruava da Zapèl o a retüra da Caiöl.

Ghera ach ol sentéer ca da giófont àla Costa al pasava sü a orgarói e scalòc' ma l'era ca di püsé bèi.

A pensàch adès lè pò 'ndàcia bée a bòt, 'n'àn 'n'sera propri ilò sül piàa dol canàal e, par giügàa, tira e meseda réet an ciüsii de bütüm fin'quanca 'nghà ruàat a fàl 'ndàgió imèz.

'N redesòt de Caiöl lè fina 'ndàc' giò a lüu 'ndèl'acqua par prua a olsàlsü e già ca l'era giò lè a pasàat 'n tòchèl inité.

Furtüna öl ca ol scüur dèl canàal al là ca lagàat 'ndàa tàat inité senò al pödeva finì giò 'nchi böc font che ogni tòt i fava giò par depositàa la sàbia o tèera ca'l tirava réet l'acqua.

A togni modo lè 'ndàcia bée e, mpóo a fadiga con 'n còrdaiöl en bastù, ol ciüsii lè tornàat al so pòst.

'Ndèl '40 i laorava a ca fasü la centràal ité al Püblüi e üu de chisc' cal fava ol muradór l'era ol Bipii di Bèca, 'n dì al ghè capitàat de sintis miga tàat bée e iscé lè ügnüt 'n fò par rua a San Salvadù par posàa 'n momènt prüma de ignì èn giò al piàa.

Iscé la fàc' ma da San Salvadù al ghà ca pü ruàat a ignì èn giò, l'eva de vì ciapàat 'na parési.

Ol dì réet 'l Zifirii di Barbù ca lè pasàat ilò defò là idüut la porta uerta ma la ca pènsàat dè 'ndàdité e la tiràat ric'.

Ol diréet amò, lè sàbet e dal Püblüi al vengiò ol Vico di Rosèra, al rua chilò e chiì dol Bipii i ghè domanda 'nghé calè.

Ià capüit sübet cal pödeva vés sücès vargót de ca tàat bèl.

Ilura sü de córsa a San Salvadù iscé ià truàat ol Bipii amò vif ma già al pödeva ca möes.

'Ntàat cai laorava a fà l'artificial, coi binari par ol carèl, a pasà ité dàla val Seria ghèera 'n pòst 'ndua 'n làres sèch al vava fò 'mpóo piàa e sóta brich a strapiómp.

Bé, senza slungàla tròp üu par scomèsa de'n fiàschi de vüi lè rampegàat fò rée a sta pianta sèca, par furtüna la ghè pò 'ndàcia bée.

Me regòrdi quanca ai Grasei al ruava i guardiani dèl Püblüi a töo pàna o bütéer, n'àn lè ruatilò ol Cuntini ca'l cüntavasü ca ol làc' batügió 'nsèma l'acqua dèl canàal de gronda l'arés rendüut püsé che a cagiàl.

L'era pò noma par dèi quàat cal ghè rendeva 'n litro de acqua al Fàlck.

La dòna dèl giöch

Quai canaia, 'ntàat ca'í 'ndava de'nsü 'nsèma i àaf, i sé fava cüntà sü chèla dèla **dòna dèl giöch**:

<<'N bòt 'na fémna l'era ignüda giò dàla màlga dèl mùut al piàa par laoràa òl càap col ridisiì amò èn fàsi giò 'ndè'la **cüna** sura ol gèrlo.

L'eva pasàat tüta la giòrnàda a laóràa e, par finii, l'era restàda fina scià 'mpaóo tardi.

Quànca l'era réet a tornàa èn sù, ca la se truàda ilò apröf al löch ciamàat Calcàgn, l'era órmài scià nòc'.

L'à cuminciat a sintii sunàdi e pó canc' e sùu cóma de géet ca i balàva.

Pasiunàda dè balàa cóma l'era, àa se l'era stràca e cola la cüna 'ndèl gerlo, l'à slongáat 'l pás vèrs 'l pianèl da 'ndüa 'l ruàva sti sùu; ma... chè ràza de géet !

Fémni con cràpi de cavàl e óm coli zàmpi de cavàl !

"La dòna dal giöch", l'è fugìda de córsa sù al Bosàgia Végia 'nghée ca l'è ruàda sù sènsa fiàat e püsée mòrta chè vüva par òl squac' ca l'à ciapàat.

Àa ca d'òtri géet 'l gh'era capitat de idii róbi de chèla sòrt, pròpi iló 'ndèl stès pianèl, iscè par divèrs àgn negüu i se zàrdàva pü a pasàa da chili pàart de nòc'.>>

A rèmà ghislù e fönch

sa 'ndava e remài miga noma per maiai ma par pùdi vèndei e ciapàa quatro sòldi.

I prüm i marüdava a mètà de giügn chilo a Ca di Moi, àla Pendegia e pò sü Taré, Bosagia Végia, Sant'Antoni, 'l Muntù e pò ité par tüta la vàl.

Sè partiva col gèrlo e giò imèz 'mpéer de **cavagnii** pò a ol **tùlli** e magare la machinèta.

Ad aóst e a sètèmbri an ruava fina ité àla Piana sóta ol Püblü, 'nvegneva 'nfò magare a cò na trèntena de chili.

Te tiravet fò otro che la giornada, lera mèi ca'ndàa a laoràa sóta padrù.

Se remava a li schitaröli, **mani** e ach li **móri**.

Stèsa ròba a coi fönch e la püsé famosa réet a fönch l'era l'Elvira sü Muscù.

L'Ansila Mòstàch la dis che 'na olta lèe, ol Nemesio el Piero ieva töt réet a la caora. iscè 'ntàat ca lóor i remava i ghislù la caora la sbrocava pò scià vargót par ignì tisa.

Tö giò i ghislù coli màa e pò giò 'ndèl tùlli tacàat scià al curigü e quanca l'era piée sèl svöidava 'ndèl cavagn pugiada da quai pàart sül piàa par miga travacai giò bàs.

Nùu ciapàac' e tö giò ghislù e mai pü 'mpensava àla caora ma lée dopo 'mplóo la truàat ol cavagn püsé chè mèz dol Piero e la ulüüt sàgiai.

Quanca 'nsè 'ncurgiüüt lée la n'eva fàc' già 'na scorpasciada.

'Mpóo 'nrabiàat e dispiasüüt la pensàat de mètel al sücür e là tacàat sü an ràam ol cavàgn in pìt a òlt e pò dapè a 'mpinìi ol tülìi da öidàa 'ndèl cavàgn.

Nsoma chèla caora ormai la ghera ciapàat güst e là idüüt ol cavàgn tacatsü e iscé sta olta la pensàat bée dè 'ndrizàs 'mpena sü li gambi de réet e con chili dè nàaz pugiali sura ol cavàgn.

Te pö 'magnàs coma la pödeva finii: ol cavàgn lè travacàat e i ghislù tüc' giòbàs.

Par ol Piero el sò fradèl la disperaziù, 'l ghè vigniva da caragnàa.

Uri e uri a laora réet a ghislù e pò tüc' trasàac' par 'na caurüsia al fà ca piasé.

Quanca s'vigniva èn giò, ruàac' al Belvedere, péna sota li Fopi, 'ntàat ca sposava, 'n cantàva: "*La bella che va al fosso, appnea giunta al fosso, l'anel si 'l ghè cascò....*" o ach 'na quai otra.

Ai mè sentiva fina chilò a Ca di Péesc e ilórèet, ai me diseva: "*Sa favef bèl a cantàa*".

Li véspi

O ité par i pràac' o par i bösch am se 'mbateva 'nden quai vespèer, stès al capitàva àca li vàchi ca li zompava ià debòt a pèrli.

Sè te se acorgevet 'n tèep ilura 'l bastava stà àla larga, vargüu 'l se 'ncurgiüut a fà **bronzéli** par patüsc 'ntàat cal slungava li màa ma ormai l'era tardi.

De sücüur li te piava e li püsé deli olti se mèteva sü 'mpit de pisa e pò la làma dè la mèla sura la piada e 'ndèl gìr de pòoch 'l pasava tüt.

La Carla Pedruzzi ine cünta 'mpéer de béli capitadi üna sü al Bosàgia Vegia àla Mansüeta e al so fiöl 'l Fausto.

La portava sü gràsa col gèrlo 'ndèl pràat a la Saèta ca l'era già pascolàat e al ghè 'ndava réet a stò rèdès ca'l giüghètava con scià 'n cavìc', 'mbòt al lè picava sü 'nden fiör 'mbòt sü 'nden sàs.

La màma, ruada 'nghée ca ghera 'na poosa, 'n sàs da pùgiàa ol cùl e ol font dèl gèrlo, la sé ferma ilò; chèl'otro lè amò réet a giügàa col cavìc' e la idüut 'n bögiàt 'ndol pràat e sübet ià a 'nfilàité ol bàchèt.

Cal lavés mai fàc', al saltafò dal böc' 'n sàm de vèspi come màti.

Ol rèdès lè pasàat giò a cór par ol pràat ma ilò con scià ol gèrlo ghera la Mansueta, la seva ca quati fàn e al canaia la ghà òsàat réet:

"Diu c'al malidisi chèl canaiüsc, la da ignìch èn mèet da zegà fò li vèspi!"

En chèsto caso al ghè stava bée a *"Diu c'al te stebùduni..."*

N'otra olta sü al Campéi al Pianilli àla Silvia di Marc 'n vedèl l'era réet a scapàc' ité par ol bösch e lée a córèch réet par ulli oltàl.

Sto vedèl 'nchèla al ghè va sura con pè a 'n vespèer e la Silvia ca la gheva sü li sòtani lónghi, col cór la ghè ndàcia propi sura.

Sotà li sòtani 'na budùnèra che nò te disi, dela Silvia pös ca dii ma ilura li femmi 'mpóo sü de ètà i'era sènsa müdandi.

Chii ca ià vist sta scéna i sé sgarbèlava dal grignàa, a 'nsèm!

I mùut

a **Camp Scervéer** 'ndèl 1938 tra cascii e pastóor am s'era sü èn desdòt, 'na bèla malga de géet.

Trii cascii, trii manzolèer ol rèst pastóor, am gheva 'na centena de vàchi da làc' e sfava deli béli cagiadi.

Ol casèer al gheva ol so bèl da fàa réet al formai, 'lè ütava o casinèer (sot casèer) sopratüt a fà la mschèrpa e tignì nèt i schérp ca sduperava par ol làc'.

Ol càp pastóor lè chèl cal l'organizava 'mpóo tüt, al ghè dava i órden ai iótri par i laorà da fàa, fà légnà e spacala, fà li migliuriì a tö fò sàs dàla pastüra o mèt apòst i sentéer.

Ol cap montagna o capo grüp `ndava sü e giò dal mùut, `ngió col bütéer e la maschèrpa e `nsü cola la roba da maiàa e da bìif.

I grüp ira belebéé, cinch fina al 1950 dopo ùu `mpü.

Ol prüm Meric', la Tromba, Salinù e Piada;

Ol segont Camp Scervèer, Casèra, li Zóchi, Sàs Marmurii e Bàita di Sciùch;

Ol térs (nasüut `ndèl '50) Campèl, Piada e Córnaisci;

I otri trìi sü àla [Val de Togn](#) , ognantüu la sua casèera, al Pràat, Rogneda, e ai Guac'.

Ogni grüp l'era fàc' da trenta e pàsa soci ca i gheva èn media quatro vàchi da mandà i mùut.

Li bàiti di mùut iera circa tüti `mpóo stési, li caséeri de solet iera chìli püsé alórden.

Fuglàa de sàs coli paréet olti col spazi da pasàité la coldera longa, [la pùlena](#), ol spresóor e pò ilò magare a giòbàs i vari schéerp, sadei, paröi e parulii.

Al mancaua mài l'às par `mprünà i ciàpei dè légn, de solet sta às l'era mèsa sura ol müur a sèch `ndua al rua giò l'ala dol téc'.

Pò ghera ol paièer a dùu piàa coli às par stàsura a durmii; frà li às e ol prüm pelòt quai dasi fini con sura `mpóo de cèra, per miga sintii propi ol düur deli às.

Sa la bàita l'era `mpóo grànda al pudiva èsech a `na bàca de chìli al bùna, `n borèl de pésc' smèzàat coi quatro ràam amò tacàac' e scörtàac' par fà li gambi dèla bàca.

Senò par stà sentàac', col ciapèl `n màa a maiàa pùlènta e làc' o la manèstra la sira, sé stava sü `ndèl légn fò a öor dèl paièer.

Giò bàs la tèera nùda o al masèm quai piüdisc' a fà da piastrèla.

Sà te sé bütavet giò `ndèl paièer tè pödevet cüntàa i légn dol téc' o li pödi e trà ùna e l'otra te idiuet la lüus dèl dì e sàl piöeva l'era fàcel sintii `na quai góta vignigió dal téc'.

La porta, èn chìli bàiti fàci belebéé àla bùna, iera po noma [`na portéa](#), quatro légn èn crós.

`Ndà i mùut èn Val Cèrvia

n'àn chii dela Neva ià pòrtàat li vàchi èn Val Cèrvia, iè partit da sü'n di Cùp a San Salvadù e pò réet al sentéer di morc', Zapèl, Valeni, Crosèta, Furen e sü réet al custù par ruà sü sura a Preustii a ciapàa la buchèta par scimà giò dal'otra.

I gheva scià `n bèl malghèt, `na dozéna tra vachi e vedéi e ach ol ciù, üsàat a lùu a stà coli vàchi.

Ol poro ciù, coli gambi cörti, stava deréet, al rügava pò giòbàs ité par `na quai scèspeda ogni tàat par sgagnàgió sciùlini salvadeghi ma `l tapinava bènento.

Iè gnàa sü a mèta dol custù sura al Furen ca'l sùul al picàgió bée e al cuminciava a fàs scións e sòfóch, iscé ol ciù al smatòca, al sé bütà giò, al grügnis e al völ ca pü `ndàa.

La ciapàat la cagna dal còlt e l'era püsé ol tèep slòngàat ca chël ca'l caminava.

Iscé coli vâchi iè 'ndàc' inaz e a gistii ol ciù lè rèstat la Neva.

'Mpóo coli bûni: "*Vén ciù, dai bèl sù, vàn...*" e 'mpóo coli cativi ('na pesciadina ogni tàat), trà sbüsàl e tiràl la Neva al la ruàat sù al pàs par girà giò da l'otra.

Ghera 'n pianilli de èrba piée de linguini, al 'na maiàat scà 'na quaiüna e po' al ghè sè bütàat surà, 'l pariva propi 'ndàc' dol tüt.

Ilura a la Neva la sè sèntada giò a vardàs 'ntóren, se vedeva fò San Salvadù, ol Meric', ià a Campscèrvèer, i Graséi e ité al Püblü.

La ca fàc' èn tèep a lüstràs i öc' par chìli béli scìmi ca la gheva 'ntóren, ca'l rù la sua zia Bruna con 'n cordaiöl par ligàa ol ciù e tiràl a 'na quai manéra.

Dèfàti 'mpóo a tiràl e 'mpóo a sbüsonàl l'è ruàat 'nghée ca ghera amò l'ùmbria frèscà e iscé 'l sé mèss dapè a caminàa daparlüu.

La corna rósa

lè 'mbèl tòchèl de nontàgna, da la pàart di caiölac', 'ndua sé vit noma 'n sàs pèlàat sènsa gnà 'na pianta.

Ai lè vit bée tüc' i magènc'h dè mèza vâl dol Liri, Cà di Pesc', Cantù, Féit, Nèmbro, San Salvadù e Zapèl e forse a 'nquai otro.

Mbée stò cràp lè coma 'n **rèlòc'**, quanca al manca ca tàat a ùmbriàs tüt, lè ura dè tacàsü dè marènda, lè pasatià ol mèesdi; tüt ùmbriàat lè vatevée l'üna.

A Cà di Boscàsc' la Frosa, par savii quanca dendomàa l'era ura de darigòla, sa l'era saré la speciava dé idii èn cél la costèlaziù di Rastéi (Orione), (com'gnàa i Rómàa).

La seva leisc li stéli e **la lüna**, la seva quanca sa dè sègàa, taià la légna, somnàa, pùdàa e sféscià ol vii.

A lée per l'urarari dèl dì la gheva li sói ùmbrii, la vardava Meric' e la pugiava `n cavigii sü ric' `ndèna màa e l'ùmbria l'era la sua lancèta dèl rèlòc'.

Ali Bràti

Ghera dói sòreli e'n fradei ca i sera mai maridac' i ghè diseva i Ditii; la Gioanina, la Mighina e ol Bondi.

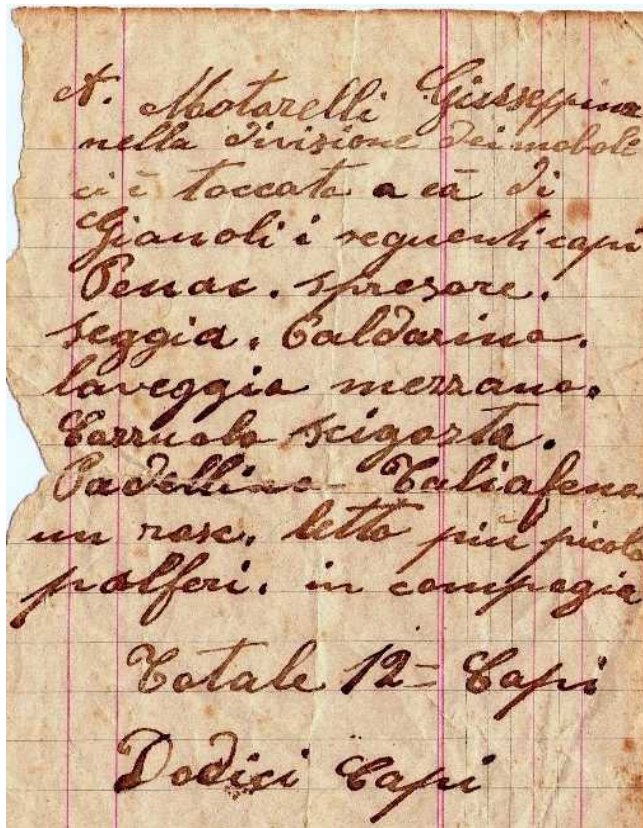
Ià sempri visüüt `nsèma col pòoch, i laórava `na vigna dali pàart di Pedrüscc e `ndèla masù noma `na vaca, adès a chèla végia grama a stà `mpée.

A lòor iera ormai vécc' da pü ruàch gnà da ignisü chilò, iscè chli pochi ròbi ca i gheva ali Bràti, i à vendüdi àla Maria di Mónech.

Ol Bondi Ditii al vendeva ma la ùlüüt sciari bée chèl ca l'arìs tignìit par lüu iscè la scriüüt sü `ndè'n fói:"... tégni par mì li bachéti dol campàc' e i pelòc'..".

Al pòdeva ca pratènt d'òtro, ité `nchèla bàita ghera noma chèl.

Par dàf idea coma l'era magra a chì tèep e quata `mportansa li gheva li róbi, méti chilò `notro fói con sü chée ca al ghé tucàat `ndèla divisiù.

st. Motorelli Giuseppe
nella divisione dei mobili
ci è toccato a cà di
Gianoli i seguenti capi
Benac. spresore.
seggia, Caldarino,
lavaggio merrano,
Carrucola scigorta.
Caddellino - Caliafena
un nese, letto più piccolo
polveri. in compagnia
Totale 12 Capi
Dodici Capi

'L scuèt

l'era l'atrèzi ütél par parégi ròbi, par scuàgió li fregòli dal tàol o li cagòli di ràc' sü 'ndeli às dè li bàiti quanca s'ruava sü de prümavera.

Ma al vava bée par sbroiascià i schérp sènsa scotàs, sòl fava 'ndà a tören, giò imèz, ià cuntra àla paréet do schérp (sadèl, paröl, coldéra, ségia, ...) iscé 'l sbròiet del'acqua e ol scréc' dei ramèc' dol scuèt, ai sgürava giò 'l stróc' ca'l pödeva vèsec tacatsü atóren a chèl ca sé nètava.

Al vava bée a par sculàa ol riis o la pasta coma sé vit chilò sota.

La sbròia s'la duperava par lavagió e tiraià ol gròs dol stóc' di parulii, àla fii tüt giò al ciù.

La rematscià al Campeì

L'era 'na stàat de 1948 e 'na fèmma 'ncrùmpa la ulüüt 'ndàsü a truàa la sorèla a sa la seva ca al calava pòoch a duì rèmascià, ilura ghera gnàmò la strada comoda ma 'n sentéer a 'mpóo 'mpée.

Al Campeì lè ruada dala sorèla senza trebùla tàat ma poch dopo al ghè dacc' scià da parturì.

Ilò 'n Cuntrada Granda negüu i sé lè sentüda de ütala a rèmascià, iluta lè 'ndàcia ià da la Carmilina di Mazüch.

- *Oh Carmilina, sénti ca só scià alordèn par cromptàa, te se 'ntendèt dé femmi?*

- *De femmi nò, ma vachi sé.*

A so dic' la ulüüt dii ca se l'era bùna coli vàchi la gharés ruàat a con lée.

Iscé la Carmilina èn chèl poch spazi dèla stàla la 'ngualivàat fò 'l patüsc' , la ghà mès sura 'n lensöl nèt par fà bütàsgió la femma.

En tàat la tacàat sù l'acqua a scòldàa e la Ester dol Velino l'era 'ndàcia a tö li fòrbes da sbroiali èn pìt sa per càas li sarés pò servidi.

Furtüna öl ca lè 'nàc' tüt bée, iè ca servidi gnàa li fòrbes, lè nasüut debòt, i la lavàat giò subét col'acqua teveda e sügàat bée dapudìi dagol èn bràasc ala sua mama.

Ol dì réet la Carmilina 'nsèma n'òtra ià cargàat giò 'ndèl campàc' i lensöi par pò 'ndàa ala Vài a lavaifò.

Sai ciamava pò lensöi noma parché iera 'mpìt méi di pelòc' senò iera noma pezzi pieni de carampòc' amò fàc' de lìi sgrég.

Ghera già a li fontani ma guai a lavàa i pàgn senò li vàchi li biiva ca pü.

Par lavàa 'm ciapava ol saù del nòs, chèl fàc' col gràs dè ciù.

Ol gràs i lè fava deleguàa giò 'nden bróns mès sura al fuglàa, quanca l'era bèl füus i ghè giontava giò la soda e 'na quai otra ròba cai crumpava aposta a Sòndri 'ndèla bòtega dol Vili (l'era stàc' a nòs sìndech) e pò dopo, quanca l'era 'mbèl papòt, i lè trevacava sura 'n quadròt de légn par miga lagàl spantegàs.

Sto quadròt de légn l'era olt sèt o òt ghéei, con 'n còrtèl sé fava fò dei tòch 'mpóo a forma de cùbo. Stò saù al ciapava 'n colóor marù a olti 'mpóo scüur con té a quai veni de vért tipo ol müsç'.

La vaca la scià da fàa - Sü al Piaž

Dè sòlet s'cèrcava dè vili prònti da fàa par l'anvèren o somartii ià par ol tardi; staolta 'nsera amò densü al Piaž.

Chì di Ciapìi ai gheva iló 'na vaca prònta ca la strèportava già da quai dì.

Lè scià ura da scéna e la manèstra apena töcia giò dàla scigòsta, pronta da öidà 'ndi ciapèi par sòràa, ca'l rua ol Vico, a ciamà ol Cèco: "*La vaca lè alorden, sa tè pödet dàm 'n màa!*".

Ol Cèco 'l mòola iló ol ciapèl sura ol scrignöl e 'l ghè d'is: "*Santuli, ò ca da pùdii, rùì sübet*".

Mi sevi amò 'na rèdèsa e i mée chèl dì ai ma lagàat sù 'nsèma al Cèco ca l'era ol nòs famei. Prüma da 'ndàa 'l mè fa: "*Ti stà chilò, möet ca, rùì debòt*".

A dìm iscé ò pensàat che ilurà 'ndà a idii 'l pödeva vès davéra 'nterèsant, iscé 'mpóo da piàch dopo 'nàtem sóo 'ndàcia a scuriosa dènàaz a chèla masù 'nghée ca, ilò defò, ghera 'mpéer de fèmmi e dùu rèdesòc' püsé granc' de mì.

S'vedeva ité dàla porta uèrta li vàchi e üna ca la baregava, s'capiva ca l'era ca tranquila.

Ghera ilò 'nsèma 'l Vico, ol Gino e ol Cèco, i ciacolava tra de lóor e sintivi ca bée pò ho sentüt bèmento ol Cèco ca'l dis: "*ò dè pòrtà 'nfò chèla canaia, örési miga che la Finesia domàa la 'm'nè dís quatro*".

'L mè sübet ignüut ol nèrvóos, ölevi idii a nàs ol **vèdèl!**

La Maria ca la sentüut, là sclamàat: "*Lè pò nòma 'na vàca réet a fàa, prüma sé vit prüma sé 'mpara*".

A sintii la Maria, ol Cèco la ca dic' otro ach parché la vàca la se bütada giò e dàla natüra 'l vansava già fò i ungi di pée dol vèdèl.

Iera réet a maniscià dè tacàch 'n cùbièt ai pée par tiràa ogni òlta ca la vàca la punciava, dèfati la prüma roba da savii lè da tiràa noma sé la puncia e ghè öl dè tirà pütosto vèrs la dirèziù deli gambi dèla vàca par ütala püsé bée.

A mì, idii ol còrdaiöl e lóor a tiràa coma sa'l fös 'n bòrèl, 'l ma fàc' 'mpóo 'mprèsiù e ò fina tiràat sü ol scósal a cuercià ià nösös i öc' par miga iditüt.

Quanca ò sentüut: "*Lè fò, lè 'na bèla vèdèla!*" ilura sevi püsé còntèta a mì.

La vèdèla i ghè la tirada ià a pröof àla vàca e sübèt la sé mèsa a lècala.

Lè ca pasàat tàat ca 'l ruava 'n bùu ódóor de café, mi al Piàz nevi mai sentüut.

La fèmma dol Vico la ruava con scià 'n bóteglia de café e vii da dàch àla vàca par tignìs sü dala fadiga.

Miga sèmpri al fila ià tüt bée còma stobòt, al pö sücèt ca'l vèdèl 'nvéce de rua cola cràpa e i pée dènàaz al rua coi pée deréet.

Ilura ghè de 'ndàc' èn dòs con 'na màa e tüt ol bràsc untàat bée de òli e mètech la cùa 'n mèz ali gambi dol vèdèl e pregàa de ruàch a tiràl fò, senò ghè dè vès bùu e vich forza par pirlàl propi tüt.

Calcadüri

Li vàchi li pödeva a ciapàité 'na 'nfeziù 'ndì pée e se diseva ca la ciapàat 'na calcadüra, già ol nóm al fà capii ca sé 'na vàca la vè sü de pées sura 'n sàs güz cò'n ùngia la pö zopàs.

Ma la stèsa 'nfeziù ai lè pö ciapàa a ca staité 'n dèla masù, ilura ol nóm giüst al sarés zùpina.

Quai olti l'era 'na roba da pòoch e l'era abòt 'mpóo de solfato de ràmm mesciatàat ala sòngia da mètec'té imèz ali óngi, senò ach 'n **salàs** 'ndèla córona, ilò apena sura ol zòcol cal cumincia la carna, chèsto sa l'era sgùnfi.

Qunaca 'nvece l'infeziù l'era ité 'n mèz a 'n'ógià, ilura s'doeva dülà giò bée l'óngia fina a rua a truà la part malada e netaià tütquant bée bée, ol sànc'h leva de vès bèl nèt.

Se üsava ach l'acqua usigenada par prüm e pó da ültèm 'ndàva mèz 'n potènt disinfètant ca l'era ol parmanganàat e pö coli bìndi sé ligava sü tüt bée.

La pulizia e 'l bendàg con sü ol parmanganàat bignava fàl quai olti fina quanca l'óngia nöua l'era cresüda bée.

Finà ca ghè stàc' spizièer dè 'na olta ol parmanganàat i te lè dava senza tati stóri, sa i tè cdónoseva, dopo ol '70 l'era ca tàat fàcel ruàch a trüal (lè 'n potènte vèlé).

Ûu pràtech dè fàch réet ai pée deli vàchi l'era l'Ètore ité al Port (lè stàc' a ol fàmei del Forlànii), lüu l'era pròpi atrezàat coi [curtilii](#) aposta. cola làma cürva e i taiava coma 'n rasóor.

Quanca s'era densü a fàch réet ai pée de 'na vàca l'era sempri 'mpóo 'n laoreri, strebülava parchè a òlsàch 'm pè e tignìghel bée sald ghè öleva forza.

Ghera 'n quai trüchèt par ruach mei coma chèl dè fàch 'n raiten sü a mèta garlèt de réet ('n cordaiöl dùpi e 'n legnèt par storsc da streisc bée) iscé la vàca la perdeva 'mpóo li forsi e la ghè ruava ca a spescia.

Par li óngi di vàchi sé usava a [la tènaià](#) aposta par smòcali quanca iera cresüdi tròp a sta d'ité tütta 'nvèren 'ndèla masù.

La gósa

Lè amò ol Tilio di Cuntrì ca le cünta.

La gósa la stà ontéera ité par li bàiti e d'avèren 'l vaà èn letargo ité 'mèz al fée o sa la trua quai stràsc iè sbindèla sü par fa la gnàada.

Sa la trua roba da maiàa la portaià de tüt biscòc', pàa sèch, formài, fina a bumbù; lè ca tàat lèca.

'M bòt ité 'ndèla nòsa bàita a Zapèl la mia sòrèla la seva pü coma fàa coi biscòc', la fina pruàat a tacai su co'n strefùzìi 'mpóo lónch an canéer dol téc'.

Ghé ca stàc' negót da fàa, la gósa la ghè ruava stès.

Ilura, prüma dè ignì 'n giò, ò ciapàat 'na trapola de chili ca i ghè rua a ndà ité ma ai ghè rua ca pü a vignifò.

Quanca la mia sòrèla, dopo quai dì, lè tornada a Zàpèl la truàat la gósa ité 'ndèla trapòla l'era iló sentada colì zati 'n crapa ma l'era morta.

Con chìli zati sü 'ndèla crapa la pareva morta dala disperaziù.

Ol tèep, al fa bèl ol fà brüt?

Ghera de vès büu a de prevét ol tèep par sauìi sa spödeva segàa par fa sècàa ol fée.

Iscé i vardava i ségn tüso l'ümet de cérti sàs o scéspedi, da chè pàart al và li nioli o certi scighéri.

O ach li rondeni sa li ula bàs li deségna de bagnàs sa li ula òlt li desegna de fa còlt.

Sa ol füm al và 'n giò vèrs ol bàs al mèt acqua.

Vargüu i gheva i segnai 'n còrp, chii 'n giónóc' chì la schena a segónt dèl màal ai segnàava brüt.

Ghera ach chì ca propi i lè fava con cunvinsiù, sü al Campeì l'era ol Celèst di Pocèta.

'N óm òlt ca dèndomàa, apena 'l tiravaìà i pèlòc' 'ndava a spiàfò dala porta, 'l basava la cràpa par pudì idii defò e sübèt:

- Ura de siira al manìs scià 'n tèmporàal..

- 'Ncöo al pròmèt bée, 'na giornada còlda...

-Scighèra dendómàa senza acqua se pó ca stàa..

Oh!, l'ingivinava parégi olti e chii ilò réet, par savii coma l'arés fàc' ol tèep, i se fidava dèl sò paréer.

Stratéep cola nìif di Luigia Bagini

L'era scià la fii de giügn del 1938 e l'era ura de portà li vàchi i mùut e me 'ndava fina fò 'n Bergamasca, giò deréet al Püblìi.

Mi, la sòrèla Bèrta e la nona Tranquilla 'n s'era ai Campeì.

Al ma levàat sü la nona parché la mama e po' a ol pà iè morc' ca 'ngheva mi dùu e la sòrèla 3 agn.

La nona trà ol '27 e ol '28, 'ndé desdòt miis la mès ià al campsant sées di söo.

Iscé a nùu 'n sé ignüdi grandi de bòt par ütàa quanca 'n'sera mò redesi.

Mbéé, chèl àn bignava 'ndàa a la Cà Bianca fò èn Bergamasca coli nòsi vàchi; mi ghevi dodès agn e la sòrèla ùu de pü.

Par miga fa 'na tiràda dal Campeì ala Cà Bianca, ol dì prüma 'n se 'ndàc' fina al Piàz 'ndua 'ngheva 'na masù a iló.

Al piàz, ol dì réet dendòmàa a bunura, noi dói coli nòsi vàchi, 'nsèma ai pastóor cai conoseva bée la strada, ma töc' sü andàa dè réet a ali vàchi de Gelindo e l'Ulimpio di Rampasii.

Bricera, Nembro, Cantù entàat i sé üniva a d'otri coli soi vàchi; ormai 'n'sera 'n malghèt a pasàité, prüma la Vài dèla Gésa, pò Zapèl, la Crosèta, ol Furen e ité amò fina a la Piana par pò pasàsü fina al pàs dèl Pübblìi a girà giò da l'òtra.

Sü al pàs ghera 'n **vendùl** sura ol sentéer iscè quai dì prüma iera 'ndàc' ilò a taiàl par pudii fà pasà bée li vàchi.

'N s'era già scià strachi e stüfi quanca 'n pasava giò da l'òtra ilò 'nghée ca ghera 'n bregn dè 'n baitù e lè scià 'l ciél tüt nigro e po' trüu fülmen, tompésti, acqua e nìif, al pareva nòc' da pü idìch.

Nùu coi zòcoi dal bindèl, rót a chèl, 'n gheva 'na gràn pura, e par colpa di dùu vedéi ca i vava ca pü, 'n sé rèstadi èn réet dai otri e 'nsèma ma sbagliàat ol sentéer.

'M piaigeva disperadi e tra de nùu: "*Chée ca'l ghè ignüut 'n mèet a l'ava dè mandàm 'ndè stì püstüsc...*".

Ma pò piscì 'ncuntràat ùu con scià 'n coldera rëbaltada sura la cràpa cal vava èn sü quanca al ma idüut a caragnàa e saüut ca 'nvava ala Cà Bianca 'l ma dïc':

"I ca mbrocàat ol sentéer giüt, vignìn réet a mi ca pudii ca pü sbagliàa, al manca ca tàat a ruàa".

L'era po' ca véra ma dìm cal mancava pòoch ma ciapàat coragio ach parché ol tèmporal l'era 'ndàc' da l'òtra e l'era réet a tiràsfo e se vedeva quai ögiadi de sùul.

Par nùu chèl óm lè stac' ol nòs salvatóor mandat da Signóor.

A proposit de 'ndà èn Bergamasca coli vàchi, 'l Agostii di Sciegi, al d'is ca 'n'àn a pasà sü par ol Pübblìi al ghè deròcàat ol mùl cargàat dè roba da màia e vii da biif da portà i mùut.

Le 'ndàc' giò a roda par 300/400 metri e ol pòoro mùl i là truàat stinco.

I la recuperàat, mandat èn giò col carèl dela Falck ma quanca lè ruàat a Piateda l'era 'ndàc' iscè e sé pòdeva ca pü maiàl; 'nghè là dàc' ai leù del circo Orfei ca l'era a Sòndri.

Vignì 'ngió col formai

Ghevi 12 o 13 àgn e doevi vigì 'ngió col gèrlo con giò imèz dùu formagei con sü amò ol fasaröl. Ò més giò patùsc fina süa méz pò 'n sàch de cànef e üna surl'otra li dói formagi cuerciadi dal sàch ca'l vansavasü.

Ò ciapat sü ol mè gèrlo, li strópi iera aeguadi àli mei spàli quasi da miga sintii ol pées, e giò a 'mpóo dè prèsa a riscio dè 'mbrunsùnàm ma ormai an s'era coma cmós, i pée coónóseva 'ndua pogias a ogni pàs.

Ol tèep al miravafò da brüt iscé ò töc' réet a l'ombrèla, defàti ó pèna pasatgió Nèmbro ca la se via giò tūta.

Vèrdifò l'ombrèla e la tégni sura bée al gèrlo par miga laga bagnàs i formai, a sta manéra a mì la mè servida a pòoch e l'acqua la mè pasava giò par la scèna.

Sevi propi tūta slóza e ilura ò pensàat dè mbròcaité ol sentéer ca'l indava al Bòsagia Végia par fermàm a pizàa ol föch da pudii sügàm 'ndèla nòsa bàita.

Ò pugiat ol gèrlo ité 'ndèla masù e 'ntàat ca uverdevi la bàita de sura, al mè culava fó l'acqua fina dal cül, con gnàa mè fösi pisada adòs.

Pizàat ol föch coli fiami béli olti, me sóo sbiotada fò 'mpóo e ilò apröf al fuglàa al pareva ca fumavi.

Quai pàgn ió sturgüt coma quanca se va a stènt, pò ió pugiat a cavàl 'ndèn bastù infilat'é 'ndol müur tacàat al fuglàa e a chii i sé mès debòt a fümava 'ntàat ca'i sügava.

Bindina, lè ignüut fo ol saré, ma sóo ruada a cà ca'l trava tra'l dì e la nòc'.

Oh! Lè ol càas dè dèi: "chè süada.."

Li migliurii

Tüt chèl ca'l pödeva 'ngrandii la pastüra, tirafò i sàs dal pàscól, tignì nèt 'n sentéer, rifà sü 'n müur a sèch par miga lagà franàa, tignì 'mpée 'n bàit o 'na bàita, nètàsü 'na rógia o 'n vaigèl o ach bàtfò li boasci 'ndi mùut, iere tüti migliurii, par tignii andàa l'agricultüra par pùdì viif.

I tirava fò i sàs dali pastüri par fa spazi ali scèspedi e fa crès püsé èrba.

I sàs iè 'mpilava tüc' 'n sèm 'ndeli mürachi o mürachéi coma sü al Piàz apèna sura li bàiti.

Par tignii lontàa ol bósch dal pàscól sé strèpava tüc' i scaratù, malacrii e zéneur o èrbasci miga bùni par li vàchi.

Certi olti sa i zéneur o i malascrìi iera isolac' dal rést dèl bósch sé ghè dava fóoch, i zéneur i fava dè chìli fiamadi ca l'era 'm piase a idii e 'n füméeri da ca pudii stàch artoren; i pagn ca s'ghera 'n dòs i spüzava dè füm par quai dè.

A chii, ca sü par i mùuc' i fava migliurii, i ghè dava a quai soldi de paga coma se pö idii chilò sóta.

VI. — Il signor Motta riferisce sull'Alpe Campo-Cerviero-Meriggio-Lago del Comune di Albosaggia visitata nel settembre 1901. Concorrente l'affittuario Romeri Pietre che per la stessa Alpe ebbe già premio di lire 1000 nel concorso 1898 ed altro di lire 700 nel concorso 1899.

Alpe di grande estensione goduta e coltivata in modo veramente eccezionale. Vedi relazioni di detti concorsi.

Nel 1900-901 si compirono altre miglìorie meritevoli di considerazione, aumentanti la potenzialità ed il prodotto dell'Alpe; fatte razionalmente con carattere di continuità:

<u>Costruzione di tre caselli da pastore.</u> Valutazione	L.	248.40
Ripulimento ettari 4.37 pascolo	»	606.40
<u>Due tronchi di strada e muri a secco e accatastamento pietrame</u>	»	3,816.70
Totale	L.	4,671.50

Prüma de serasü la casèera e vè portatià ol formai, i batevafò li boasci col trempèl per spantegà la sciòta 'mpóo dapertüt per 'ngrasàa la pastüra iscé l'àn dopo l'èrba la creseva amò bée.

Oraziù

Am pregava püsé dè adès, dènsira prüma dè 'ndòrmentàs e dèndòmàa quanca 'nlevava sü. Chìli dèla sira, sa te ghè dauet a mèet al'ava, lì finiva capü iscé 'l capitava spès dè 'ndormentàs prüma che la nòna l'és finìit.

Pa taià córt mi disevi chèla ca la ma 'nsegnàat la suora:

"Gesù mi mè méti 'ndèli töi màa, tégnem stréc' fina domàa".

Dèndòmàa a l'ava la gheva prèsa dè 'ndà a fà mestéer iscé spès 'l bastava 'l ségn dèla cróos.